

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

חמישאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת תרומה

ירושלים עיה"ק תובכ"א

תשפ"ג לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם יימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתינו שטוחה לפני המעיינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא ידיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושי של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף חידושים שונים
המלוקטים מקונטרס מערכותיו של רבינו שליט"א
בעניינים שונים.

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmail.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת תרומה

מפתח העניינים

החשיבות ללמוד את פרשיות השבוע האלו עם פירוש רש"י / מי שמתאמץ ללמוד את הפרשיות האלו כדבעי זוכה ונוטל שכר כולם / מעלת המחדש חידושי תורה בשבת קדש / האדם מכוון כנגד חלקי המשכן / הראש הוא העיקר, והוא המשכן לחכמה / רחמנא לבא בעי / כל אחד יכול לבנות או להחריב את המקדש / ארון הברית - לכולם יש חלק בתורה

מפתח חידושי תורה

- א. בענין איסור הסרת בדי הארון ..... יט
ב. בענין כפרת מזבח הנחשת וכפרת הציץ ..... כ

מפתח מערכות

- כיור ..... כה
כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון ..... כו
כלאי בהמה - בענין לא תחרוש בשור וחמור יחדיו ..... כח
כיסוי הדם ..... לב
כמעט ..... לד
כעס ..... לה
כרובים ..... לו
כרובים - בענין דמות שני הכרובים זכר ונקיבה ..... לז
כרת ..... מא
כשר ..... מב
כתובה - חיובי הבעל לאשתו ..... מד

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמועון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת
מרדכי בן מורווריד אסנת
מיכל בת אסתר
אל נא רפא נא להם

החשיבות ללמוד את פרשיות השבוע האלו עם פירוש רש"י

בעזרת ה' יתברך נראה לעיין בכמה ענינים בפרשתנו, פרשת תרומה, אולם נקדים הקדמה יסודית הנצרכת לפרשה הזו והפרשות הבאות אחריה.

בדברי רבותינו אנחנו מוצאים הרבה דימויים למה האדם צריך להיות דומה. התנא באבות אומר (פ"ה מ"ב) שהאדם צריך להיות עז כנמר, קל כנשר רץ כצבי וגבור כאריא. ויש לדקדק בלשון התנא, שלא אמר עוד דימוי, שיהיה האדם ישן כדוב.. מה היא שינת הדוב? - ידוע מחכמי הטבע שהדוב ישן חורף שלם. יש לשאול, איך זה יכול להיות שהוא ישן חורף שלם? אבל באמת זו לא קושיא, שהרי יש גם בני אדם כאלו.. כמו שרואים. מכל מקום, לדוב הוא לא דימה את האדם.

ובמסכת סנהדרין (צו). מצאנו שאומרים רבותינו על האבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב, שהם 'רצו לפני כסוס'. אבותינו עבדו את ה' במסירות נפש, בלי הרף וללא הפוגה, בכל רמ"ח איבריהם ושס"ה גידיהם, כמו סוס שאין לו מנוחה.

במה דברים אמורים? - כשאנחנו עוסקים בפרשיות הללו, יש אנשים שנכנסים לתנומה תרדמה ושינה. בספר בראשית כל אחד לומד את הפרשיות ומטה אוזן לקריאת התורה. למה? - כי זה מעניין, כל מה שהיה עם האבות, כל מה שהיה בדור המבול, כל הרמאות של לבן וכן הלאה. אחרי זה מגיעים לספר שמות, ואז בחצי הראשון הוא ער, למה? - מצרים מקבלים מכות, והוא שמח.. מכת דם, מכת צפרדע, וכן הלאה. וכשמגיעים למה שהתורה מספרת שהטביעו אותם בים כולו שיש ושמה, אפילו אומר שירה.. אבל אחר כך מגיעה פרשת תרומה והלאה פרשיות תצוה ויקהל ופקודי, ואין צריך לומר ספר ויקרא, ואז הולך האדם וישן כמו דב.. ישן עד שיבוא ספר דברים. למה? - כי אומר לעצמו, מה אני מבין בכל זה? אני קורא בפרשה על המשכן ועל הכלים, על שמן למאור ועל תולעת השני, אין לי מושג מה זה כל הדברים האלו, וזה לא מעניין אותי.

וזו היא טעות גדולה. אין לנו חילוקים בתורה, שאדם יוכל לומר פרשה זו חביבה עלי ופרשה זו אינה חביבה עלי. כל התורה כולה וכל הפרשיות כולם מפי הגבורה שמענום, ואין הפרש

א. ומסיים התנא: לעשות רצון אביך שבשמים. ולכאורה הרי זה פשוט ולמה הוסיף זאת התנא? - אלא שאנחנו מכירים הרבה שהם באמת עוים כנמר וגבורים כארי, אבל הם משתמשים בזה כדי לטרוף את החברים שלהם.. ולא בשביל לעשות רצון אביהם שבשמים. אדרבה, במה שקשור לעבודת ה' הם יכולים להיות עצלים שאין כדוגמתם, וכמו שלימד אותנו הרמח"ל (עיין מסילת ישרים פרק חמישי) שיש אנשים שהם כאילו עשויים מאבן, וכל פעולה וכל עשייה לדבר מצוה קשה עליהם וכמו מעשה ניסים היא. ולזה אמר התנא והדגיש, תהיה עז כנמר, תהיה גבור כארי, אבל לצורך מה? - לעשות רצון אביך שבשמים!

בין הפרשיות. את כולם צריכים ללמוד. ואמנם אני לא אומר שצריך ללמוד את הפרשיות האלו עם ברייתא דמלאכת המשכן, שזה קשה לנו לפי ערכנו, אבל עדיין לכל הפחות צריך כל אחד ללמוד את הפרשה עם פירוש רש"י.

ללמוד את הפרשה עם פירוש רש"י, כולנו מסוגלים. אבל לא שיהיה אדם קורא את פירוש רש"י כמו שקורא שנים מקרא ואחד תרגום, בריהטא ובמרוצה בלי להבין כלום, אלא אדרבה, ילמד את הפירוש של רש"י מתוך מתון, והרבה הרבה אוצרות יש בפירוש רש"י על התורה, בכל מכל כל.

פעם באו אל החזון איש זצ"ל ואמרו לו שרוצים ללמוד באיזה בית ספר ספר פדגוגי, ספר חינוכי. אמר החזון איש, איני מבין למה צריך להכניס ספר שכזה וללמוד חכמה זרה, וכי מה חסר בפירוש רש"י על התורה? והראה להם החזון איש כמה פירושים וכמה עצות חינוכיות מופלאות שטמונות ונמצאות בפירוש רש"י. ובאמת אם אדם לומד בקביעות את פירוש רש"י לאט לאט נפקחות עיניו ומתגלות לו חדרי חדרים בתורתו.

וחוץ מעצם הביאור בפסוקים שאדם מרוויח כשלומד עם הפרשה עם רש"י, עוד יש הבטחה מיוחדת למי שרגיל בפירוש רש"י. בספר דברי יצחק (דף לב.) מביא ששמע וקיבל מגדולי עולם וקדושי עליון, שרש"י אמר שאדם שיקבל על עצמו ללמוד בכל שבוע את הפרשה עם הפירוש שלו, חוק ולא יעבור מדי שבת בשבתו, אחר אריכות ימיו ושנותיו ישב במתיבתא שלו. זה לא דבר של מה בכך, שאדם יושב במחיצתו של רש"י במתיבתא דרקיעא, ואשרי הזוכה לכך.

מי שמתאמץ ללמוד את הפרשיות האלו כדבעי זוכה ונוטל שכר כולם

הגמרא אומרת במסכת שבת (דף קנה:) "אמר רב פפא, לית דעניא מכלבא ולית דעתירא מחזירא". כלומר, אין לך מי שיותר עשיר מהחזיר, ואין לך יותר עני מהכלב. והנה,

ב. זה מדרש מיוחד ובפני עצמו. כמו שיש מדרשי הלכה, תורת כהנים וספרי, ויש מדרשי אגדה, מדרש רבה ומדרש תנחומא, יש גם מדרש מיוחד על הפרשיות האלו, שנקרא ברייתא דמלאכת המשכן. ושם התנאים הקדושים דורשים את הפסוקים ומבארים את כל מעשי המשכן, ורש"י מביא את זה הרבה בפרשיות האלו.

ג. ושמעתי מאנשי ירושלים מעשה שהיה לפני עשרים שנה או יותר, שנסעו מיישיבה בירושלים כמה בחורים למירון, ול"ע היתה תאונה ונהרגו בה כמה בחורים. לאחר זמן בא אחד הבחורים שנהרג בתאונה לאחד מחביריו בחלום ופניו מאירות ודיבר אתו, וסיפר לו שהוא יושב בישיבה של רש"י. שאל אותו חבירו איך זכית? והשיב לו, היות והיתה לי קבלה ללמוד חומש עם רש"י בקביעות, בלא לבטל

זה דבר פשוט שרב פפא ושאר האמוראים לא עסקו במליצות בעלמא, וצריך להבין את דבריהם. וכי יש לנו שותפות ועסקים עם החזיר שאנחנו זקוקים לעשירות שלו? בשביל מה רב פפא אמר את זה? בוודאי שיש כאן מוסר השכל ולימוד בשבילנו.

והביאור בזה הוא כמו שאמר הגר"א זצ"ל (רפואת הנפש פרק י"ד), ש'חזיר' הכוונה היא ללאו דחזיר. לאיסור שיש על אכילת חזיר. האיסור הזה הוא עשיר, שכן ראייתם פעם מישהו שנכשל בזה? כל מי שיש לו קצת לחלוחית של יהדות, לא נכשל בזה. אפילו יהיה מי שיהיה ואפילו אם בדברים אחרים נכשל כפליים, גם אם חלילה מחלל שבת שזה איסור חמור הרבה יותר, מכל מקום בבית הוא רוצה שיהיה הכל כשר. זה הכוונה שאין לך יותר עשיר מן החזיר, אין לך איסור עשיר, שלא נכשלים בו, יותר מהחזיר.

אבל כנגדו עומד הכלב, שאין לך עני ממנו. ומי זה הכלב? - אומר הגר"א, זהו הלאו של לשון הרע, שהרי הגמרא אומרת (פסחים קיח). שכל מי שמדבר לשון הרע, ראוי להשליכו לכלבים. הלאו הזה הוא עני, הוא לא זכה. כמה בישראל אפשר למצוא אנשים שבאמת שומרים על הפה שלהם כהלכה ומשגיחים על כל דיבור ודיבור שיצא בטהרה ובכשרות? - מעט.

את זה אף פעם, התקיימה אותה הבטחה שהבטיח שמי שילמד את פירושו בקביעות ישב אתו בישיבה שלו (ועיין עוד לרבנו של"ט"א בספרו ויחי יעקב ח"א סוף אות ח' שהאריך שם בענין חשיבות לימוד פרש"י).

ד. כמו ששמעתי פעם שפרופסור אחד אמר, אני שומר על כשרות בבית, ואף פעם לא מכניס נבלות וטריפות לבית, לא שפנים ולא ארנבות. אמנם בשר וחלב אני מבשל ביחד.. זה נקרא 'כשר' לפי שכלו המשובש, ששקצים ורמשים הוא לא אוכל אבל בשר וחלב זה לא נורא.. מכל מקום חזיר הוא לא יאכל.

ה. אדם יתאר לעצמו שהוא עומד על בימה גבוהה, ועומדים מסביבו ומקיפים אותו עדת כלבים, ולא כלבים קטנים, אלא כלבים עזי נפש כמו שאומרת הגמרא (ברכות ט' ב') 'עד שיבדיל בין כלב לזאב', הווי אומר כלב ענק, שרק כשפותח את הפה שלו כולם רועדים, והנה עומדים שם עשרים שלשים כלבים כאלו ואומרים לו, היות ואתה עומד ומדבר לשון הרע בלי שום ביקורת, הכל הפקר אצלך, ראוי להשליך אותך לכלבים ודוחפים אותו אליהם.

כבר אמר אותו גדול שלפלא על הציבור שתמיד על כל מה שמכניס לפה שלו הוא מבקש ודורש איפה החותמת.. הכר נא למי החותמת, הוא רוצה לראות שזה כשר, והוא בודק איזה כשרות יש כאן, אם בד"ץ זה הוא אוכל ואם בד"ץ כזה הוא לא אוכל, אבל על כל פנים אם אין חותמת בכלל? - מאן דכר שמייה. הוא לא מכניס דברים לפה בלי כשרות. ועל מה שהוא מוציא מהפה? - יש לך כשרות? יש לך חותמת? את זה הוא לא בודק. והרי זה צריך להיות להיפך, על מה שאתה מוציא מהפה שלך צריך חותם בתוך חותם, בדיקה אחר בדיקה שהכל כשר בתכלית.

זה הכלל. יש מצוות שזכו שכולם נזהרים בהם ושומרים עליהם, ויש מצוות שלא. וכתב רבי יהודה החסיד ז"ל (ספר חסידים אות ק"ה) שהמצוות שלא זכו שיקיימו אותם כל הציבור עומדות לפני הקדוש ברוך הוא ובוכות, רבון העולמים, מדוע מצוות אחרות כולם נזהרים ומשגיחים עליהם, ואותי לא מקיימים? מדוע מ'מצוה' הפכתי להיות 'מת מצוה'? ומוסיף רבי יהודה החסיד, וזו עצה מסחרית למי שרוצה להיות סוחר טוב ולהרוויח הרבה, שמי שיהיה זהיר באותם המצוות שהציבור דש בעקביו, יהיה נוטל את שכר כולם.

וכלל זה אמור לא רק במצוות, אלא גם בתורה. ושורש הדברים בירושלמי במסכת ברכות (פ"ט ה"ח). **תני, רבי שמעון בן יוחאי אומר, מייעץ לך עצה, אם ראית את הבריות שגתיאשו ידיהן מן התורה, נתיאשו הכונה שהם לא לומדים כמו שצריך. אמנם הם לומדים, אבל בדרך ייאוש, ברפיון ידים ובעצלות. מה תעשה? - מאד עמוד והתחזק בה, ואתה מקבל שכר כולם.** אומר רבי שמעון בר יוחאי, תהיה סוחר בר דעת. אם אתה רואה זמן שאנשים משום מה מתרפים במצוות התורה, תהיה אתה עוסק בה כמו שצריך לעשות בשקידה כפל כפלים, והווי נוטל שכר כולם. אתה תרוויח רווח עצום, ותקח את השכר של כל אלו שמתרשלים בעסק התורה.

וכלל זה אמור לא רק במצוות, ולא רק בתורה, אלא גם בחלקי התורה. יש חלקים מהתורה שכולם לומדים אותם. למשל הלכות ברכות, רוב הציבור לומד ויודע. אולם הלכות חול המועד, כמה כבר לומדים אותם כדבעי? אדם אומר לך, כן, אני יודע שדבר האבד מותר, ושכל מה שאני עושה זה נקרא דבר האבד.. את ההלכה הזו הוא יודע. אבל מה עם כל הפרטים ופרטי הפרטים שבשולחן ערוך? - את זה הוא כבר לא יודע. וכהנה וכהנה יש הרבה חלקים בתורה שיד בני אדם פחות ממשמשת בהם. למשל, תלמוד ירושלמי או מדרשים, וזה עוד בלי שנדבר על נגעים ואהלות שאדם נוהג לצאת ידי חובת מסכתות אלו בהסתכלות בעלמא.. מי פותח ומי מעיין בהם. אבל רבותינו באו ואמרו, אם תהיה חכם, תלמד את המקצועות האלו דווקא, ותהיה נוטל את שכר כולם.

פרשת תרומה ואילך גם היא בכלל הזה. יש הרבה שכשמוגיעים לפרשות האלו, לא מעיינים בהם כדבעי. שומעים תולעת שני, מעשה עיזים, מונענים בראש, טוב, מה שתגיד.. הלאה, מה עוד?.. אבל התורה היא תורה אלקית, ומה יעשה אדם כשיעמוד לפני בורא עולם? מה יגיד? את הפרשיות האלו בקושי פותחים ובקושי לומדים?

מעלת המחדש חידושי תורה בשבת קדש

יש כאלו שגם לא אומרים חידושי תורה בפרשיות האלו. למה? - כי בפרשיות שעברו אדם מוצא בכל שנה חידושים, דברים מעניינים לומר בבית. אבל כשמוגיע לכאן, אין לו מה

להגיד. יש לו רק חידוש אחד שהוא חוזר עליו בכל שנה ושנה. מה? שיש שלוש דרגות בנתינת כסף וזהב. יש זהב, יש כסף ויש נחשת. זה"ב - ראשי תיבות זה הנותן בריא. כשמצבו של האדם טוב, אין לו סכנות ואין לו חששות, אז אם הוא נותן בעין יפה ובמתנה חשובה זו הדרגה הכי גבוהה, שהוא נותן אפילו שמצבו טוב ובריא. זה נחשב זהב, הכי מובחר שיש. יש כס"ף - ראשי תיבות כשיש סכנת פחד, יש חששות וטרדות, סכנות ופחדים, אז הוא אומר, מהר מהר, תנו משהו לצדקה שתעזור, וזה כבר דרגה פחותה יותר - כסף. ויש נחש"ת - נתינת חולה שאמר תנו. אחד שהוא שכיב מרע, כבר הוא שוכב במיטה גוסס, ואומר טוב, תנו. עכשיו תתנו משהו, שיהיה לעילוי נשמותי. זה דרגה פחותה של "נחשת", שזו מתכת זולה יותר ופשוטה. בכל שנה הוא חוזר וכופל את החידוש הזה. זה חידוש יפה, אבל אנחנו כבר מכירים אותו משנים שעברו, למה לא תביא עוד חידושים?

הוא שאמרנו. אדם צריך להיות אכפת לו מהפרשה, וצריך להתאמץ קצת וללמוד אותה כמו שצריך, ובפרט ביום שבת קדש. כתוב בספרים הקדושים (ראה בפלא יועץ ערך חידוש, ובנפש חיים לרבי חיים פלאגי זצ"ל מערכת ח' אות כ'), ושורש הדברים נמצא בזהר הקדוש (פרשת שלח לך דף קע"ג ע"א), שאשרי מי שזוכה לחדש חידושים בתורה. אם יש לו איזה קושיא או תירוץ, או ביאור יפה, אשריו ואשרי חלקו ומעלתו עצומה. כך זה גם ביום חול, וקל וחומר שבשבת קדש. ובהר"ח כתוב (שם קע"ד ע"א) שאם הוריו נפטרו כבר, יש להם שכר מיוחד ונותנים להם איזה מין עידון רוחני, כאשר הבן מחדש חידוש תורה בשבת. ולכן סמכה התורה בעשרת הדברות את הענין של השבת לכיבוד אב ואם, ללמד אותנו שמי שמחדש חידושי תורה ביום שבת קדש, הוא גורם תענוג עילאי שאין כדוגמתו להורים שלו (שער הפסוקים לרבי חיים ויטאל זצ"ל סוף פרשת יתרו).

ולכן המקובלים כתבו שיש ענין גדול לחדש חידושים בשבת. רבינו הגדול הגאון רבי יוסף חיים זצ"ל שואל בספרו תורה לשמה (סימן צ"ח), מה יעשה אדם שהתחדש לו איזה חידוש באמצע השבוע, והוא רוצה לשמור את החידוש ליום שבת קדש. האם יכול לשמור את זה באופן שביום חול כשהתחדש לו החידוש, לא יוציא אותו עדיין בשפתיו אלא ישמור אותו במחשבה, וכשתגיע השבת אז יוציא את החידוש מפיו? האם זה ייקרא חידוש שהתחדש בשבת, או לא?! - וכותב שאכן כן. העיקר תלוי בדיבור, ומתי שהוא מוציא את החידוש משפתיו, אז זה נקרא השעה שחידש בה את החידוש. ולכן אומר רבי יוסף חיים, אם אתה לא יכול לחדש בשבת, תכין את החידוש ביום חול. יש הרבה הכנות שאנשים מכינים, קונים גרעינים, בטנים.. תכין גם חידושי תורה, מה יש? על זה האדם לא חושב בכלל לדאבוננו. אבל על כל פנים רואים את המעלה העצומה שראו המקובלים בענין הזה של החידושי תורה בשבת.

אלא מה? לא כולנו ברי הכי לחדש חידושי תורה, לא ביום חול ולא בשבת. אבל באמת

כתבו בספרים הקדושים (של"ה הקדוש, ויסוד ושורש העבודה שער השמיני פרק י"ב), שמה שאמרו על המעלה העצומה של מי שמחדש חידושים בשבת, זה לאו דווקא במי שממש מחדש איזה רעיון או חידוש תורה שלא קדמוהו ראשונים, אלא הוא הדין אם לומד דבר חדש שמימיו לא למד בשבת קדש, גם זה נקרא בבחינת מה בגדר חידוש. והתורה כל כך ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, שאדם יכול לחדש הרבה בשבת, על ידי שלומד דברים חדשים.

ועוד מובא בשמו של רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל (עץ החיים אות כ"א והביאו החזו"א קובץ אגרות ח"א ד), שגדר חידושי תורה האמיתיים הוא כל כמה שהאדם לומד את הסוגיא בפעם שלישית ורביעית, ואז כשלומד את הסוגיא פעם שלישית או רביעית מתחדשים לו הבנות חדשות שלא ידע אותם מקודם. זה דבר שקורה לכולם, שלפעמים כאשר אחד לומד סוגיא בפעם הראשונה, נדמה לו כבר שהוא הבין את הכל. אבל זה רק נדמה לו.. בפעם הראשונה לא מבינים כלום. והראיה היא, שבפעם השניה שהוא לומד את הסוגיא, בכל שורה ושורה הוא מתחיל להתלבט, זה הפשט? אולי להיפך. זו כונת הגמרא בקושיא, או אולי הכוונה היא אחרת? עכשיו הוא רק מתחיל להבין. ומתי הוא באמת מבין? בפעם השלישית או הרביעית. אז הענינים כבר מתחילים להתבהר ולהתברר לו. אמר רבי חיים מוולוז'ין, זהו גדר חידושי התורה האמיתיים. כשמתברר ומתחוור לאדם אותם דברים שמקודם לכן לא היו ברורים לו כל הצורך, אלו הם החידושים, כי מקודם לא היו לו את הידיעות האלו, ועכשיו התווספו לו. **לכן** שומה עלינו שלא ללכת לישון את שינת הדוב.. אדרבה, עלינו להיות מתבוננים יותר בפרשיות האלו של עשיית המשכן, וללמוד ביתר שאת את פירוש רש"י והמפרשים. כך האדם זוכה להבין את הפרשיות האלו, לחיות אותם ולחדש חידושי תורה אמיתיים.

האדם מכוון כנגד חלקי המשכן

אחרי ההקדמה הזו, נראה להתבונן בחידושי הנפלאים שיש כאן בפירושו של רבינו בחיי על התורה! הפרשה כאן מתחילה בעניני המשכן! 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ככל

ו. הוא היה אחד מגדולי רבותינו הראשונים, ותלמידו של רבינו הרשב"א שהיה מגדולי הרבנים שבספרד. הביאור שלו על התורה הוא הפלא ופלא, וראיתי כתוב (הקדמה לדרשות חתם סופר דף י"ז בהערה) על הגאון בעל החתם סופר זצ"ל שהיה מנהגו בכל שבת בשבת חוק ולא יעבור ללמוד את פירוש רבינו בחיי על הפרשה. ואמר על עצמו החתם סופר, שכבר ארבעים שנה שהוא לומד את הפירוש של רבינו בחיי מידי שבת בשבת, ותמיד הוא מוצא בו חדשות, מה שלא ראה בפעם שעברה. בכל פעם היה מוצא עוד הדגשה חדשה, עוד התבוננות ועוד ביאור שהוא לא התבונן וראה בפעם שעברה. ואמר החתם סופר, שמה ברור ומוכח וזו הראיה, שהחיבור הזה התחבר ברוח הקדש.

ז. היום יש את אלו האינשי דלא מעלי, אותם הגנבים שלקחו את השם והתואר הזה 'משכן', והדיקו

אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו.

אומר רבינו בחיי, ידוע כי המשכן וכליו הכל ציורים גופניים להתבונן מהם ציורים עליונים שהם דוגמא להם. כלומר, תמיד כשיש משל, זה כאשר אדם רוצה להעביר איזו ידיעה לחבירו, והוא ממשיך לו משל קודם לכן, אבל אין המשל עיקר. אם יספרו למישהו על השועל, ולא יגיד לו מה הנמשל - לא יצא ידי חובה.. העיקר והתכלית זה הנמשל, אותו רוצים למסור לו דרך המשל. אומר רבינו בחיי, דע לך שכל הציור הגופני והמוחשי של המשכן, כל מלאכת המשכן וכל הכלים, הם בבחינת משלים, אלו ענינים גשמיים שמרמזים על ענינים רוחניים שמקבילים לאותם בחינות גשמיות. ואם המשכן ותבנית כל כליו זה המשל, על האדם להתבונן ולהסיק מה כתוב בנמשל.

כל זה אומר רבינו בחיי, זה דברים ידועים. באמת לנו זה עצמו חידוש, אבל רבינו בחיי אומר שזה ידוע.. הוא דיבר על החכמים שכבר יודעים. ומכלל הענינים הנפלאים הנכללים בו, בענין הזה של מלאכת המשכן, הוא מה שתמצא במלאכת המשכן שלשה חלקים. אם נבוא להתבונן כמו שצריך בעניני המשכן, נמצא שהוא נחלק לשלשה מחלקות ומערכות. החלק הראשון הוא מה שלפנים מן הפרוכת. הדבר השני, הוא מה שמחוץ לפרוכת, מה שנקרא 'אהל מועד'. והחלק השלישי זה חצר המשכן.

אומר רבינו בחיי, שלשת המחלקות האלו, מכוונות ומקבילות כנגד שלשה עולמות. עולם המלאכים, שזה העולם הרוחני הגמור, עולם הגלגלים, מה שהראשונים החזיקו לדבר הממוצע בין זה לזה, והעולם השלישי הוא עולם המעשה, העולם הזה שכולו חומרי. וכך, אומר רבינו בחיי, מצינו גם כן באדם שהוא עיקר הכל.

כל החלוקות שאמרנו קיימות במשכן, אבל הרי גם כל אחד ואחד מאתנו הוא גם משכן. 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם', וכבר ידוע הדקדוק (אלשיך כאן, ועוד), שלכאורה הפסוק מדבר על דבר אחד, על המקדש, והיה צריך לומר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכו, ולמה אמר ושכנתי בתוכם בלשון רבים? אלא שכל אחד ואחד מישראל הוא המקדש והוא הוא המשכן. אם יעשו לי בני ישראל את המקדש אצלם, אם יכינו לי מקום להשראת השכינה, 'ושכנתי בתוכם', בתוך כל אחד ואחד מישראל. ולכן אומר הפסוק בספר ירמיה (י' א') 'היכל ה' המה'. המה - כל אחד ואחד מאתנו, אני, ואתה, כל אחד מאתנו יכול להיות מקדש והיכל ומקום להשראת השכינה של ה' יתברך. את הפסוק 'זה אלי ואנוהו' דרשו רבותינו (עשרה

אותו למקום שאינו בקדושה. וגם בחרו שם שיהיו מאה ועשרים כדי שיהיה רמז למאה ועשרים אנשי כנסת הגדולה. אבל 'משכן' זה לא סתם שם, משכן זה מלשון 'שכינה', ועשו לי 'משכן' ו'שכנתי' בתוכם, שם יש את השראת השכינה ושם יש את הקשר והדיבוק שבין הקב"ה וכלל ישראל.

מאמרות מאמר חיקור דין ח"א פכ"ו), ואנו - הו, שאני עושה את עצמי לנווה בשבילו, אני מכין את עצמי ומקדש את עצמי כדי שאהיה בית בשביל השכינה.

והאדם הוא העיקר, וכל הבריאה בשבילו היתה. ולכן, כמו שאומר המסילת ישרים (פרק ראשון) האדם נברא בסוף, ביום השישי. ולכאורה אם האדם הוא העיקר, למה לא נברא מיד, ביום הראשון? אלא שזה בא לומר לו, דע לך אדם, כל מה שהקדמנו ובראנו, למי עשינו כן? בשבילך. 'הווי זהיר שלא תחריב את עולמי' (קהלת רבה פ"ז, נח). ואיך האדם יכול לקלקל את הבריאה? - במעשיו פעולותיו דיבוריו ומחשבותיו. אם הם לטובה - נמצא הוא מתקן את העולם, ואם האדם מגיע לגדר צדיק, אז יש חשק ורצון לכל הבריאה לשמש אותנו, להיות משמשי האדם השלם. ולכן מצינו שהאבנים התקוטטו על יעקב, 'עלי יניח צדיק את ראשו', כמו שאמרה הגמרא (חולין צא:). ולמה התקוטטו? - כי היה להם את הרצון להיות משמשי האדם השלם, יעקב אבינו בחיר שבאבות, שחקוק על כסא הכבוד (מדרש אותיות דרבי עקיבא). כל אבן היה לה את הרצון לשמש אותנו, ובזה עצמו היא מתעלה, שהרי קיימא לן כל המחובר לטהור - טהור (כלים פ"ב, ב). ואם חלילה לרעה - נמצא הוא מקלקל ומחריב את העולם.

האדם נקרא 'עולם קטן' כמו שאומרים רבותינו הראשונים (ארחות צדיקים שער יראת שמים) ומובא כן מהמדרש (תנחומא פקודי ג', וראה אבות דרבי נתן פל"א, ג). וגם הוא מתחלק לאותם החלוקות, ושלשה מערכות יש בו כנגד החלוקות שהיה במשכן. **עולם הדיבור, עולם החיות, ועולם הטבע**, וכמו שנבאר. ואם האדם באמת רוצה להכין את עצמו להיות משכן להשראת השכינה, עליו להתבונן בעצמו באלו החלוקות שיש בו כנגד מה הם מכוונות במשכן, ולדעת אשר לפניו לעשות.

הראש הוא העיקר, והוא המשכן לחכמה

החלק הראשון במשכן שהיה מלפנים לפרוכת, מה היה שם? אם אדם היה מציץ אל מאחורי המסך, מעבר לפרוכת, מה היה מוצא? - את ארון הברית הלוחות המונחים בתוכו, והכרוכים סוככי הכנפיים. **הכלים האלו הם כלים פנימיים ונעלמים, והם מרכבה לשכינה**. וזהו מה שאומר הנביא יחזקאל 'וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה' (יחזקאל י, ט). זה פירוש הכינוי "יושב הכרובים", שכביכול הקב"ה שם נמצא. וזה מקביל כלפי העולם העליון, עולם המלאכים.

וכנגדן באדם אומר רבינו בחיי, החלק האחד הוא **עולם הדיבור, והוא הראש משכן לחכמה**. הראש של האדם הוא הנכבד מן הכל, לפי שבו יש את החכמה של האדם. בלי חכמה מה אדם שווה? - מה ההבדל בין אדם לחתול, אם לא החכמה שיש בו? לכן אומר רבינו בחיי, למען ה', תשגיח ותשמור היטב על הראש שלך, שהוא משכן לחכמה ושם השכל שופע על המוח.

אחד הגדולים שהיו בדורות האחרונים, היה בעל הבית אפרים, רבי אפרים זלמן מרגליות. הוא היה עוסק גם במסחר, ותמיד היה לו שיג ושיח גם עם נכריים שהיו באים אצלו, והיו יוצאים מתפעלים ומשתוממים מריבוי חכמתו. מספרים שפעם אחת פגש אותו גוי אחד, ואמר לו, כבוד הרב, אני מתפלל על העם היהודי. יש לכם מנהג מסויים שבו אתם נוהגים ממש הפוך מאתנו. מה? - אני רואה שבשבתות או בימים טובים שלכם כולם לבושים יפה, וכל אחד יש לו מלבוש נאה. ועל מה שמים את העיקר? - על הראש. אמנם לובשים גם בגדים נאים, אבל את ההון הגדול מוציאים על איזה כובע פרווה יקר ויפה שאין כמוהו. אצלנו, אמר הגוי, זה בדיוק להיפך. וכי ראית פעם גוי שהולך עם שטריימלאך? אין דבר כזה.. לובשים בגדים מפוארים, מעילי פרווה יקרים, אבל על הראש לא מניחים כלום. על מה ולמה השינוי הזה?

אמר לו הבית אפרים, בדיוק כך. כל אחד ואחד מכבד את מה שחשוב אצלו. אצלנו היהודים, החלק הכי נכבד זה הראש, ולכן מלבישים אותו בהוד והדר והגם שיעלה הון עתק המלבוש שלו, לא חסים על זה. אבל אצלכם מה העיקר? - הגוף לבדו. תן לאכול, תן לשתות ותן לישון.. לכן אתם מכבדים את הגוף שלכם. לכן המעיל שמכסה את הכרס, עליו אתם דואגים ועליו אתם משלמים.

אצלנו הראש הוא העיקר! כמה צריכים לשמור על המת. הגמרא אומרת (יומא כט:): שקשים הרהורי עבירה מעבירה. וזה דבר שצריך ביאור, איך ייתכן שהרהורי עבירה קשים יותר מהעבירה עצמה? ורש"י תירץ את הקושיא במילה אחת, שהסביר הרהורי עבירה קשין לגוף יותר מעבירה. ויש עוד הרבה ביאורים בזה, אבל הרמב"ם כותב במורה נבוכים (ח"ג פ"ה) יסוד גדול.

אומר הרמב"ם, דע, שזה הכלל. כל מה שחוטא האדם, הרי הוא פוגם ומקלקל במה שחטא. כלומר, אם אדם הולך וגונב עם הידים שלו, אפילו מהחברים שלו הרי לוקח, הרי 'מעוזה הבאה לידך אל תחמיצנה'.. גונב מכל מי שייכול. את מה הוא קלקל? - את הידים. הידים הם כלי המעשה, והרי לכן ה'יד נקרא 'יד', כי כמו שיש יד לכלי וכלי בלי יד, בלי ידית, אי אפשר להשתמש בו, כך גם ה'יד של האדם זהו הידית שלו, בלי זה האדם לא היה יכול לעשות כלום. ואם אדם חטא בכלי המעשה שלו, בידים שלו, הוא פגם וקלקל את כלי המעשה והידיים שלו נפגמו.

ח. הוא היה גאון פורה, וכתב ספרים לאין מספר, בית אפרים, שערי אפרים, יד אפרים, ראש אפרים, עוללות אפרים, ועוד חיבורים הרבה. לצד זה היה גם סוחר, ואומרים שהיה לו בנק. אנחנו לא יכולים להבין דבר כזה. וכי ראית פעם בנקאי פותח ספר? צא וראה באלפי סיניי הבנק שיש, ולא תמצא שם דבר כזה. אבל הוא היה מגדולי גדולי דורו, ותשובות הבית אפרים הם מעמודי ההוראה, בפרט בעניני עגונות.

וכך אם אדם חלילה לא שמר על הפה שלו, אם בדיבורים אסורים ואם באכילות אסורות, הוא פגם וקלקל בפה שלו. וזה כבר גרוע יותר מקלקול הידים. אבל אומר הרמב"ם, אם אדם חושב מחשבות אסורות, ויש הרבה סוגים של מחשבות אסורות, בעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, כאן את מה הוא קלקל? את המוח. במה הוא פגם? - בדעת. את החלק הנכבד הזה שהוא המשכן לחכמה והוא המבדיל בינו לבין הבהמה, אותו הוא קלקל, וזה קשה מן הכל. לכן 'הרהורי עבירה קשים מעבירה', מפני שהעבירה מקלקלת את כלי המעשה, אבל הרהור העבירה פוגם ומקלקל את שכלו ואת דעתו וזה פגימה בחלק היותר גבוה של האדם.

ממשיך רבינו בחיי, כי כמו שבכלים הפנימיים שיש לפנים מן הפרוכת הם המרכבה לשכינה, כך הראש של האדם ראוי להשראת השכינה אם הוא מתנהג בצדקות ובחסידות, כי הצדיק השלם הוא מרכבה להקב"ה כמו שהיו אבות העולם. במדרש אמרו רבותינו (בראשית רבה פמ"ו, ו) 'האבות הן הן המרכבה'. הם זכו להיות הכסא שעליהם שוכנת השכינה ועליהם שורה השכינה. ובמדרש מובא שלא דוקא האבות, אלא כל צדיק וצדיק זוכה לפי מה שהוא לבחינה הזו שהוא נהיה כמרכבה לשכינה, ושם ה' נקרא עליו.

ושכינה שורה עליו במצות תפילין שבראשו ובזרועו כנגד המוח והלב שהם כנגד שני הכרובים, ומכאן תוכל להתבונן דוגמת המניח תפילין וכמה גדול כוחו. אנחנו לא יודעים כמה גדולה ויקרה היא מצוה זו של תפילין. הפסוק אומר בברכה שבירך משה רבינו את שבט גד, 'טרף זרוע אף קדקד' (דברים לג, כ). מה הכוונה בזה? - מביאים רש"י (דברים ל"ג כ) ובעל הטורים (במדבר ל"ב א') מדברי רבותינו, שהיו אנשי גד גיבורים היוצאים חלוצים, וכמו שבפרשיות הבאות רואים שהם תמיד היו יוצאים בחזית ובראש המלחמה, ובמכה אחת של חרב היו כורתים את ראשו של האויב עם היד. זהו כוונת הפסוק טרף זרוע - אף קדקד. במכה אחת היו כורתים ומסלקים את הזרוע ואת הקדקד של האויב. ובזכות מה יכלו לעשות כן? בזכות מצות תפילין שכנגד יד ונגד הראש.

מצוה יקרה היא, 'כי שם ה' נקרא עליך', זו השכינה, וזוכים להשראתה על ידי מצות תפילין. לכן צריך מאד להשגיח במצוה הזו, ואבותינו כשהיו יוצאים למלחמה היו יוצאים עם טלית ותפילין, כמו שמובא בדברי רבותינו (עין רש"י שמואל ב' פרק א' פסוק י', ויטין נ"ח א'). מפני שידעו שקיום המצוה הגדולה הזו היא שמביאה את השכינה והיא הסגולה לנצחון. זה החלק הראשון שהיה במשכן וזהו דוגמתו אצל האדם.

רחמנא לבא בעי

החלק השני הוא החלק שמוחוץ לפרוכת, אוהל מועד. מה מונח שם? - שם השולחן המנורה ומזבח הקטורת. אומר רבינו בחיי, אלו הם כלים נכבדים אבל לא כבחינה של הכלים הראשונים. הארון הלוחות והכרובים זה החלק הכי גבוה, והכלים שהיו באהל מועד הגם שגם

הם בדרגה ובבחינה גבוהה, מכל מקום הם לא כמו הכלים שהיו מבעד לפרוכת. הם מכוונים כנגד עולם הגלגלים שהם נמצאים נכבדים, שם מספרים כבוד אל והעולם מתקיים מתנועתם. וכמו שפירשו הראשונים שהגלגלים יש להם חיות משלהם. וכנגדם באדם עולם החיות, וזה הלב והאיברים הפנימיים שכל החיות תלוי בו וכל הגוף מתקיים בתנועתו. רבינו יהודה הלוי ז"ל בספר הכוזרי (מאמר ב' אות ל"ו) ביאר את הבחינה של הלב, שהוא המרכז של כל החיים. לכן הלב עובד יותר מכל שאר האיברים כולם, ומשעה שהאדם נוצר עוד בעודו עובר ירך אמו, כבר הלב מתחיל לפעום. ויש אומרים שמשם הוא נוצר (ספר הברית ח"א מאמר י"ז פ"ב, ועיין נדה כ"ה ב'), ועד הרגע האחרון הלב עובד בעבודה קשה ומפרכת. הלב הוא המרכז, וממנו תוצאות חיים, ולכן הרבה צריך להזהר עליו. ואין המדובר שאדם יזהר שלא יקבל התקפת לב.. שלא לעשן וכדומה, הגם שבאמת גם זה בכלל, מכל מקום העיקר אצלנו שהאדם צריך להזהר שלא יקבל התקפת לב רוחנית, שהלב שלו לא יקפא.

הוא שהפסוק מזהיר ואומר (משלי ד כג) 'מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים'. יש הרבה ביטויים של שמירה על דבר, יש השגחה ויש זהירות ויש שמירה, אבל נצירה היא ההשגחה וההקפדה היתירה. לכן אומר הפסוק נצור את לבך, תשמור אותו מכל משמר, כי ממנו תוצאות חיים. ולא רק נצירת הלב הגשמי, אלא גם הרוחני. המח זה כלי הדעת, והלב הוא כלי ההרגשה. יש אנשים שיודעים דברים בדעתם אבל הם לא 'חיים' את זה, הם לא מרגישים אותם, ואשרי מי שלא רק יודע בשכלו את דרך התורה ואת עבודת ה', אלא הוא גם חי אותה בלב. ואיך שומרים על הלב שיהיה מרגיש וחי בעבודת ה'? - אומר התנא באבות (פ"ב מ"ז) 'מרבח תורה מרבח חיים'. זה עיקר גדול מאוד בתורה, כי לא די לדעת, אלא גם צריך להרגיש, ורחמנא לבא בעי.

אלו הכלים האמצעיים, ואחרי זה יש את הכלים האחרונים, אלו שמונחים בחצר המשכן. מזבח הנחשת שהוא מזבח העולה עליו מקריבים את הקרבנות ושם בעלי חיים מקבלים הפסד, וזה מכוון כנגד העולם הזה, שהוא העולם השפל שהוא בעל הוייה והפסד. כלומר,

ט. לבם של ראשונים אומרת הגמרא בערובין (דף נג), היה כהיכל. לבם היה פתוח, ולכן היו מצליחים בכל מכל כל. בגמרא בכמה מקומות (ברכות כ. וסנהדרין קו:) כשבאו רבותינו ושאלו למה בדורות הראשונים אתרחיש להו ניסא, היו להם ניסים למעלה ממערכת הטבע, ולא פעם ולא פעמים, מה השיב על זה החכם השני, למה? - כי רחמנא לבא בעי. נכון, בדורות שלנו לומדים תורה הרבה, בדור של רב יהודה היו לומדים רק סדר נזיקין (סנהדרין ק"ו ב') ואנחנו לומדים הכל ואפילו סדר טהרות, אבל אף על פי כן רב יהודה היה במעלה שזכה לניסים מופלגים, שכאשר היתה עצירת גשמים עוד לפני שהיה מתפלל, רק שהיה חולץ את הסנדל שלו כבר היה יורדים גשמי ברכה, ואילו אנן צווחין כולי יומא, צועקים ומתפללים כל הזמן ולית דמשגח בן. לא עונים לנו מן השמים. למה? - כי רחמנא לבא בעי (סנהדרין שם. ועיין תורת חיים שם). לבם של הראשונים היה גדול יותר.

בעולם המלאכים ועולם הגלגלים אין הפסדים וחסרונות, אבל כאן בעולם הגשמי, עולם המעשה, יש הפסדים. ורבינו בחיי ממשיך לבאר שם מה שכנגדו באדם, כמבואר למעייין.

כל אחד יכול לבנות או להחריב את המקדש

אלו דברי רבינו בחיי. ושורש הדברים, שהמשכן נמצא גם באדם עצמו. לכן כתב רבינו חיים מוולוז'ין דבר נורא (נפש החיים ש"א פ"ד). דע לך שהאדם על ידי פעולותיו יכול להיות בונה מקדש או מחריב מקדש חלילה, ויכול להיות גם יותר גרוע מטיטוס ונבוכדנצר. למה? - לפי שטיטוס ונבוכדנצר היו גויים. והנה מה מבדיל בין גוי ליהודי? - העולם אומר שהגוי הוא טיפש, והיהודי חכם יותר. זה גם נכון, אבל לא זה ההבדל המהותי ביניהם.. ההבדל הוא היכולת לפעול בעולמות. שכן גוי לא יכול ולא מסוגל לפעול שום דבר בעולמות הרוחניים, ואם גוי יניח תפילין, גם של רש"י וגם של רבינו תם, לא עשה כלום ואינו אלא כקוף המניח תפילין. לעומת זה יהודי, יהיה מי שיהיה, בכל פעולה שלו, בכל מצוה ובכל דיבור שלו, יכול להביא ברכה לעולם לאין שיעור ואין גבול. וכן להיפך, במעשה לא טוב שלו הוא יכול להביא חורבן נורא, וכמו שאומר הפסוק (קהלת ט, יח) 'חוטא אחד יאבד טובה הרבה'.

לכן כשטיטוס הרס את המקדש, אמרו רבותינו במדרש (איכה רבתי א, מג), באו ואמרו לו מה בכלל עשית, הרי קמח טחון טחנת. אם אחד לוקח קמח טחון וטוחן אותו פעם נוספת, יש לזה משמעות? - שום משמעות. גם אתה טחנת קמח טחון. ולמה? - כי לא אתה הרסת את המקדש, אלא ישראל הם שהרסו. וכמו שאמרנו קודם, ישראל 'היכל ה' המה', ובמעשים המכוערים של אותו הדור נהרס המקדש, המקדש האמיתי של השראת השכינה, אצל כל אחד ואחד. טיטוס הרס רק את הקיר. את הקיר הרסת? - קמח טחון טחנת.

עד היום כל אחד ואחד מאתנו הוא מקדש. ובלשונו של רבי חיים מוולוז'ין: **על זאת יחרד לב האדם מעם הקודש, שהוא כולל בתבניתו כל הכוחות והעולמות כולם, שהן המה המקדש העליון.** ולזה התנא במסכת ברכות (דף ל.) אומר שהאדם שהולך בדרך צריך להתפלל

י. ובפרט אם האדם זכה להיות צדיק ויש לו פה קדוש, שאז כל סדרי בראשית יכולים להשתנות על פי דיבורו.

ראיתי מעשה על גדול אחד, שפעם עמד בתפילה בשבת מברכין ובקשו ממנו שיגיד את ברכת החודש. היה זה בקיץ בחודש אייר, וכשהגיע לומר 'ראש חודש יהיה ביום זה וזה' טעה, ובמקום לומר 'חודש אייר' אמר 'חודש חשוון'. ובאותו החודש היה דבר פלא, שירדו בו גשמים מרובים ממש כמו בחורף בחודש חשוון. כיוון שאמר חשוון, נהיה חשוון. ומה הביאור בזה? - הקב"ה התנה את כל מעשה בראשית לפי מה שיאמרו הצדיקים שהם כביכול השליטים על הבריה, ולפעמים יש בחינה כזו של 'כשגגה היוצאת מלפני השליט'. לכן כשאמר 'חשוון', נהיה חשוון.

לצד ירושלים, אבל אם הוא לא יודע לכוון את פניו כלפי ירושלים, עליו לכוון את לבו כנגד בית קדשי הקדשים. ויש כאן רמז, שהלב של כל אחד ואחד מאתנו, הוא בבחינת קדש הקדשים. ועליך להזהר ולהשמר ממה שאתה יכול להכניס לתוך קדש הקדשים. אדם שחושב מחשבה אסורה, או מהרהר הרהור לא טוב, הרי הוא מעמיד צלם בהיכל כפשוטו ממש. אנחנו יודעים שמנשה העמיד צלם בהיכל (ירושלמי יומא פ"ד ה"ד, וסנהדרין פ"י ה"ב) ומזדעזעים מזה, אבל אומר רבי חיים מוולוז'ין תזהר אתה שלא תהיה בבחינה הזו של מכניס צלם בהיכל.

ובאמת, אומר הנפש החיים, האיש החכם ויבין את זה לאמיתו לבו יחיל בקרבו בחיל ורעדה בשומו על לבו על מעשיו אשר לא טובים חס ושלום, עד היכן המה מגיעים לקלקל ולהרוס בחטא קל חס ושלום יותר הרבה ממה שהחריבו נבוכדנצר וטיטוס. כי הלא נבוכדנצר וטיטוס לא עשו במעשיהם שום פגם וקלקול כלל למעלה כי לא להם שורש וחלק בעולמות העליונים הרוחניים, ורק אנחנו בחטאינו הרסנו את הכל.

ארון הברית - כְּבוֹדִים יֵשׁ חֶלֶק בתורה

זה המוסר השכל העצום שיש לנו בפרשה הזו של המשכן. על כל אחד לדעת שהוא יכול להיות משכן לשכינה. והגאון חיד"א בספרו עבודת הקדש (צפורן שמיר סימן י"ג אות ר"ח) מרמז איך כל כלי וכלי, השולחן המנורה והכרובים ושאר הכלים, מרמזים לאדם מה הוא בבחינתו יכול חלילה לתקן או לקלקל.

והנה, התורה כשהיא מבארת את כלי המשכן, באיזה כלי היא פותחת, ומה הוא הדבר שמתעסקים אתו ראשונה בעשיית המשכן? - ארון הברית. והנה בפסוק כתוב 'ועשו ארון עצי שיטים', ויש כאן שינוי משאר המקומות, כי בכל הפסוקים כתוב 'ועשית', 'והבאת' 'ונתת' 'תעשה' 'ועשה' - הכל בלשון יחיד, ואילו כאן נאמר 'ועשו' בלשון רבים. והסיבה שפותחים דווקא בארון ודווקא בלשון רבים, אומר רבינו בחיי (שמות כ"ה י'), מפני שהארון היו מונחים בו לוחות ושברי לוחות, ויש בגמרא (בבא בתרא יד.) שיטה שהיה מונח בארון גם הספר תורה, וזה רמז לתורה. וכך אמרו רבותינו (שמות רבה פל"ד, ב) 'אמר רבי יהודה בר שלום אמר הקב"ה יבואו הכל ויעסקו בארון כדי שיזכו הכל בתורה'. התורה היא הפקר, כמו שכתב הרמב"ם (הלכות ת"ת פ"ג ה"א) שכתר תורה עומד ומונח בקרן זוית ומוכן לכל מי שירצה. לכן כתוב 'ועשו', לומר שאין לך מי שאין לו חלק בתורה^א, וכל מה שאמרנו שהאדם יכול וצריך לעשות עצמו משכן להשראת השכינה, הכל מתחיל בארון, בתורה.

יא. 'ישראל' בראשי תיבות יש ששים רבוא אותיות לתורה, ללמדך שכל אחד ואחד מכלל ישראל, ששים רבוא נשמות במספר, יש לו חלק ונחלה בתורה [כי יש ששים רבוא נשמות כלולות, וכל שאר הנשמות יוצאים מאותם שורשים של ששים רבוא אלו].

ובזכות הארון כלל ישראל מתקיים, וכמו שאומר המדרש (מדרש תנחומא פרשת ויקהל) שכל הניסים שנעשו לישראל היו נעשים בארון. אם היה צריך לחולל איזה נס, לשבור ולשדד את מערכות הטבע, איך היו עושים את זה? - בארון, מפני ששכינה שרויה בתוכו. ארון הברית היה נוסע לפניהם והיה הורג כל נחשים ועקרבים ושורף את הקוצין והורג כל שונאיהן של ישראל, אמר רבי אלעזר בן פדת בשם רבי יוסי בן זמרא, שני נצוצות היו יוצאין מבין שתי בדי הארון והורגין נחשים עקרבים ושורפין קוצים, והיה העשן עולה ומתמר וכל העולם מתבסס מן הריח שהיה מוציא. והאומות אומרים מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן מקושרת מור ולבונה מכל אבקת רוכל.

התורה מחסלת את הנחשים ואת העקרבים ואת שונאיהם של ישראל. ונחשים ועקרבים אין המכוון רק על אלו הגשמיים, אלא יש גם נחשים רוחניים, וכמו שלימד אותנו הרב דסלר בספרו, שלפעמים אומרים לאחד אל תלך לפלוני מפני שהוא חולה ויכול להדביק אותך. ישאל השואל, וכי איך ידביק אותי? הרי אני לא אתקרב אליו, אעמוד מרחק שתי אמות ממנו?! ומסבירים לו, לא, כשהוא חולה, יש בו חיידקים. שואל האיש, מה אלו החיידקים? שמעם לא שמעתי מעולם.. מבארים לו, החיידקים הם כמין חיה קטנה שאי אפשר לראות אותה בעין גלילה, ואם הוא יתעטש עיטוש אחד יוכל להביא לך מליונים של חיידקים כאלו ואז אחרי יומים תהיה חולה כמוהו. עכשיו הוא כבר מבין ואומר, ככה? טוב שאמרתם לי, לא אתקרב לשם. לכל הרחוב ההוא אני כבר לא אתקרב..

אמר הרב דסלר, דע שכמו שיש חיידק גשמי שקופץ מהחולה אליך, כך יש גם חיידק רוחני. הרשע גם הוא חולה, ולא חולה בגופו אלא חולה בנשמתו, וזה יותר גרוע. גם הוא יכול להעיף אליך מליונים של חיידקים רעילים, והם גם כן יכול להחליא את האדם. כל הדעות האסורות וכל הדעות הפסולות והמגונות הם גם נחשים ועקרבים. ומי יכול לסלק את זה מהמח של האדם? - רק התורה. אין לך צחצוח ומירוק וטוהר לנפש כמו דף גמרא. זהו הארון שממנו היו יוצאים אותם זיקוקי דנורא שהיו מנקים והורגים את כל הנחשים והעקרבים¹.

זהו הארון, הכלי הראשון האמור בפרשה. עליו לא נאמר 'ועשית' אלא 'ועשו', לומר שלכל אחד ואחד יש חלק בארון. והתפקיד שלנו הוא לא להשאיר את זה בארון.. אלא באמת לשבת ולעסוק בתורה בהתמדה. וזה הדבר הראשון במעלה שהאדם יכול להכין בו את עצמו ולקדש אותו, כדי שיהיה גם הוא מקום להשראת השכינה ומשכן לה² יתברך. וה' יהיה בעזרנו שנוכה לזה, ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

יב. וגם את שונאיהן של ישראל, וכמו שאמרת הגמרא (סנהדרין מ"ט ב' ועיין מכות י' א') שהסיבה שהיה יואב מצליח במערכה, מפני שדוד היה יושב בבית המדרש ועוסק בתורה.

חידו"ת פרשת תרומה

א. בענין איסור הסרת בדי הארון

שמות (כ"ה י"ג): "ועשית בדי עצי שטים, וצפית אותם זהב, והבאת את הבדים בטבעות על צלעות הארון, לשאת את הארון בהם, בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו".

יומא (ע"ב א'): "רבי יוסי ברבי חנינא רמי, כתיב בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו, וכתיב והובא את בדיו בטבעות, הא כיצד. מתפרקין ואין נשמטין. תניא נמי הכי בטבעות הארון יהיו הבדים, יכול לא יהיו זזין ממקומן, תלמוד לומר והובא את בדיו בטבעות, אי והובא את בדיו יכול יהיו נכנסין ויוצאין, תלמוד לומר בטבעות הארון יהיו הבדים הא כיצד, מתפרקין ואין נשמטין".

ופירש רש"י ז"ל: "כתיב לא יסורו, אלמא אין זזין מהן וכתיב (שמות כ"ה) והבאת, אלמא הולכים ובאים בתוכן: מתפרקין ואינן נשמטים, בראשיהם היו עבים והכניס ראשן אחד בדוחק בטבעת ובאמצען היו דקין, הלכך לא היו נדחקין בטבעות אלא מתפרקין והולכין לכאן ולכאן, אבל אינן נשמטין לצאת מהן לפי שהן עבים בראשיהן", ועיין בפירוש רבינו אליקים ממגנצא ז"ל ובדברי רבותינו בעלי התוספות יומא שם, ובדברי רבותינו בעלי התוספות ז"ל על התורה שמות כאן ובמדבר (ד' ו') עיין שם היטב.

וזו לשון הריטב"א ז"ל שם: "מתפרקין ואינן נשמטין, פירש רש"י ז"ל מתפרקין ממקומן למעלה או למטה, אבל לא היו נשמטין לחוץ לגמרי לפי שהיו עבין בראשם. ור"י ז"ל פירש דאין נשמטין לגמרי אבל יכולים היו לישמט על ידי פירוק הקשרים והחוליות שעשו שם בטבעות".

ובמקום אחר [בקונטרס "על כלי המשכן" כ"י], כתבתי להסתפק בלאו זה, דמהו יסורו, שהרי בדי הארון היו מונחים בשתי טבעות שהיו בצידי הארון, ואם כן יש לעיין אם הסיר הבד מטבעת אחת, ועדיין הוא מונח בטבעת השניה אם גם זה נאסר, דאולי רק אם מסירו לגמרי לגמרי מהארון, דהיינו שהוציאו משתי הטבעות אז עובר בלאו ולוקה, או אולי לא שנא ואף כשמסלק ומסיר רק מטבעת אחת מיקרי שהסירו, וכעת אינו תחת ידי לעיין ולראות דברינו שם.

ועבשיו מצאתי בפירוש רבינו אברהם בן הרמב"ם ז"ל לתורה שם שכתב: "באשר מקרא זה [דלא יסורו בדי הארון] סותר מה שאמר בספר במדבר על שעת המסעות ושמו בדיו, אשר זה מורה שהוסרו בשעת החניה והוחזרו בשעת המסע, הכריעו ז"ל בין שני המקראות שהבדים היו מתפרקין מן הטבעת האחת ונשארים באחרת, ובשעת המסע הוחזרו", עכ"ל.

ומדברי קדשו ז"ל נפשט ספק דילן שרק כאשר הבדים הוסרו לגמרי משתי הטבעות אז עובר בלאו, ודוק.

ונראה לי ברור שרבי אברהם בן הרמב"ם ז"ל כך פירש את דברי התלמוד יומא דלעיל: "מתפרקין ואין נשמטין", דהיינו "מתפרקין מן הטבעת האחת ונשארים באחרת", והוא פירוש חדש ומופלא ודוק היטב.

וזו לשון הרב החזקוני ז"ל על התורה שמות (כ"ה ט"ו): "לא יסורו ממנו, רבי יוסי ב"ר חנינא רמי כתיב בטבעות הארון יהיו הבדים, וכתוב והבאת את הבדים בטבעות, אלמא הולכין ובאין לתוכן, הא כיצד מתפרקין ואינן נשמטין, בראשיהם היו עבין והכניסו ראש אחד בדוחק בטבעות, ובאמצע היו דקין, הלכך לא היו נדחקין בטבעות אלא היו מתפרקין והולכין לכאן ולכאן, אבל אינן נשמטין לצאת מהם לפי שהן עבין בראשיהן הכי מיתניא והכי פירש רש"י בפרק בא לו.

דבר אחר כאן ובפרשת ותכל משמע שמשו שם את הבדים בארון, ובפרשת במדבר כתיב ובא אהרן ובניו ושמנו בדיו אלמא משמע שהוסרו, אלא יש לומר שאף על פי ששם אותם משה רצה הקב"ה שיושמו על ידי כהנים, כדכתיב ושמנו את בדיו, ומאותה שעה ואילך לא יסורו ממנו, ומחמת קדושתו לא רצה הקב"ה שימששו בו להסיר הבדים ולהכניסם בטבעות.

ולפי הפשט הבדים עומדים בדוחק בטבעות שכשיהיו נושאים את הארון ויעלו הרים וירדו בקעות לא ירד הארון על כתפי נושאי, או שמא שני חריצין בכל אחד מן הבדים והטבעות נתונים בהם.

דבר אחר לא יסורו ממנו לפי הפשט אין צורך בבדים אלו להסירם כי אין בהם שום טירוד ודוחק בהם לפי שהם בקדש הקדשים שאין יוצא ונכנס בו רק כהן גדול ארבע פעמים ביום אחד בשנה, אבל במזבח הנחשת הנתון בחצר שהכל נכנסין ויוצאין בו אם יהיו הטבעות תדיר בו יהיו טרודין ודוחקין הנכנסים והיוצאין, לפיכך אין צריך שיהיו שם אלא בשעת המסעות כדכתיב והיו הבדים בטבעות וגו' בשאת אותה", עד כאן לשון הרב החזקוני ז"ל שם.

עוד כתב הרב החזקוני ז"ל במדבר (ד' ו'): "ושמו בדיו, ומה שנאמר לא יסורו ממנו, ארבעה בדים היו שנים קבועים בו ועליהם נאמר לא יסורו ממנו, ועל השנים אחרים הוא אומר ושמנו את בדיו, דבר אחר לא היו שם רק שני בדים אך שני חריצים היו בבדים, ונותנים הטבעות בחריצים שלא יפול הארון על ההולך ראשון ברדתו, ועל ההולך האחרון בעלותו. דבר אחר ושמנו בדיו על כתפות הנושאים", ועיין גם בדברי הרב המאירי יומא שם, ובדברי רבינו חיים ן' עטר ז"ל בספר אור החיים הקדוש שמות שם עש"ב, ובדברי הגאון הנצי"ב ז"ל בהעמק דבר שמות שם ואכמ"ל.

ויש להתבונן אם רבותינו הראשונים ז"ל שתירצו סתירת המקראות דלעיל, וגם הסבירו דברי התלמוד יומא באופנים אחרים כנ"ל, חולקים על דברי רבינו אברהם בן הרמב"ם ז"ל, והם סוברים דהמסיר אף מטבעת אחת לוקה, ולכן נאדו מפירוש רבינו אברהם המיימוני ז"ל ולא פירשו כמותו, אבל לענ"ד אינו מוכרח, ואי"ה עוד אשנה פרק זה בל"נ, וכתבתי למזכרת לפי שעה.

ב. בענין כפרת מזבח הנחשת וכפרת הציץ

שמות (כ"ז א'): "ועשית את המזבח עצי שיטים וגו', ועשית קרנותיו על ארבע פינותיו וגו', וצפית אותו נחשת". ופירש רש"י ז"ל: "וצפית אותו נחשת לכפר על עזות מצח שנאמר (ישעיה

מ"ח ד') ומצחך נחושה".

ומקור דברי רש"י מצאתי במדרש תנחומא (שם ס"א): "ולמה היה צפוי נחשת - לכפר על מצח הנחשת שנאמר (ישעיה מ"ח ד') וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה" ע"ש. ונק"ק שבספר "תורה תמימה" לא הביא דרשתם זו, ונראה שדרשות דאגדתא אינו מביא בספרו בקביעות].

ונתעוררתי להבין בס"ד מדוע הוזקקו להא, והרי אמרו רז"ל במסכת זבחים (פ"ח ב') "ציץ מכפר על עזות פנים, בציץ כתיב והיה על מצח אהרן, ובעזות פנים כתיב ומצח אשה זונה היה לך" ע"ש, וכן הוא בערכין (ט"ז א') ע"ש.

ואם כן תסגי בחדא מיניהו, ודומיא לדברי רבותינו בעלי התוספות ז"ל שבועות (ד' ב' סד"ה מזיד) דאינו מסתבר ששני קרבנות יבואו לכפר על דבר אחד, אבל קרבן ובגדי כהונה שיכפרו על דבר אחד אפשר ע"ש, וי"ל.

ואינו מסתבר לחלק בין עזות מצח לעזות פנים, ועיין מצודות לספר ישעיה שם, ולספר יחזקאל (ג' ד') ע"ש ודוק.

ובס"ד היה נראה לי לומר דתליא בההיא דנחלקו תנאים (יומא ו' א') אם ציץ מרצה רק בהיותו על מצח אהרן, ע"ש, ויש לומר דכפרת ציץ על עזות פנים נמי בהא תליא, ולמאן דאמר דאין ציץ מרצה אלא בהיותו דוקא על מצח אהרן, הוא שאמר דמזבח הנחשת מכפר על עזות, שהרי זמנים הרבה יש שאין הציץ על מצח אהרן, עיין יומא שם, ולכך הוזקקו לכפרת מזבח הנחשת על עזות, ואין הכי נמי למאן דאמר דציץ מרצה אף בהיותו שלא על מצח אהרן, תו לא צריכנן לכפרת מזבח הנחשת על דא, ועיין.

ובכתובות (י' ב'): "אמר רבי אלעזר מזבח מזיח ומזין מחבב מכפר היינו מכפר היינו מזיח מזיח גזירות ומכפר עונות", ופירש רש"י ז"ל: "מזיח קא סלקא דעתין מזיח עונות: מזין, בזכות הקרבנות העולם נזון, שהקרבנות באין מן המזון, וגורמין לו ברכה: מחבב, את ישראל אל אביהם: היינו מזיח היינו מכפר, הי ניהו מזיח הי ניהו מכפר: מזיח גזירות, רעות מעל ישראל".

ובמדרש תנחומא (פרשת תרומה ס"י): "ועשית את המזבח עצי שטים, אמר לו הקב"ה למשה אמור להם שיעשו מזבח העולה שיהא מכפר על עונותיהם של בני, שכך התנית עם אברהם אביהם שאם יחטאו בניו על ידי קרבנות אני מכפר להם, שנאמר ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת ועז משולש, מהו מזבח, מ' מחילה, ז' זכות, ב' ברכה, ח' חיים" ע"ש.

ועוד במדרש תנחומא (פרשת תצוה ס"ג): "אמר רבי חייא בר אבא אפילו עיקרו של מזבח לשום כפרתן של ישראל נעשה, מזבח מ' מחילת עונותיהם, ז' זכרון טוב לישראל, ב' ברכה שמברכת את כל המינין, ח' חיים שהיא נותנת חיים" ודוק היטב. [ועיין בחיבורי הנכחי סימן (פ"א אות א') עיין שם].

והאידנא בהאי שתא נחש"ת (ודוק) זכינן למרגינתא טבא, הוא הספר היקר "דרושים ואגדות רבינו החתם סופר מכתב יד", וראיתי שם (דרמ"ו ע"א) שכה כתב רבינו הגדול זצ"ל: "ידוע כי בגדי כהונה היו מכפרים, וכן כל כלי בית המקדש, והיו מכפרים אפילו בלא עבודה, ואפילו תלו בסיכתא, ולפי זה יש כפרה לישראל אפילו אחר החרבן על ידי אלו הכלים, אלא דכתיב ובאו פריצים וחללוהו, כיון שבאו פריצים חללו קדושתו ויצאו לחול, ואם כן אין כאן כפרה" עכ"ל.

וכתב הרב המהדיר הי"ו בהגהות על דברי החתם סופר (אות נ"ד): "מה שכתב החתם סופר שכלי המקדש היו מכפרים - כעת לא מצאתי המקור.

ומה שכתב החתם סופר שהיו מכפרים אפילו בלא עבודה ואפילו תלוי בסיכתא - כהאי גוונא אשכחנא לענין ריצוי ציץ לחד מאן דאמר (יומא שם), על כל פנים חזינן דגם בלא קיום לבישה שמו עליו ומרצה, הכי נמי לענין הכפרה האמורה בבגדי כהונה וכו', ואולי גם אידך מאן דאמר לא יפלוג על זה, ורק לענין ריצוי ציץ פליגי כדיליף ליה מעל מצחו, אבל ביסודן של דברים לא פליגי, וזהו דלא כמו שכתב בשו"ת בית הלוי ח"א (סימן ג') "עיינן שם עכ"ל הי"ו.

ונראה לי שמקור דברי החתם סופר ז"ל "שכלי המקדש היו מכפרים", הוא במדרש תנחומא הנ"ל שמזבח הנחשת מכפר על עזות מצח, ונראה שרבינו החתם סופר ז"ל הבין שהוא הדין לשאר כלי המקדש שגם הם מכפרים, דמאי שנא ודוק.

אלא שלפי זה צריך לדעת מדוע רז"ל לא מנו ולא זכרו להדיא גם שאר כלי המקדש שמכפרים, והיו אומרים מנורה מכפרת על עון וכו', ושלחן מכפר על עון וכו', וכמו שאמרו במזבח הנחשת וכו"ל, וכמו שפרטו גם בבגדי כהונה בזבחים (שם) ובערכין (שם) ועיין.

ודע שמדברי רבינו החתם סופר זצ"ל מסייעים דברינו שרצינו לומר שמזבח הנחשת מכפר אפילו שלא בשעת עבודה, שהרי החתם סופר כתב: "ידוע כי בגדי כהונה היו מכפרים, וכן כל כלי בית המקדש, והיו מכפרים אפילו בלא עבודה ואפילו תלו בסיכתא" עכ"ל, וכלי מקדש דומיא דבגדי כהונה, מה בגדי כהונה היו מכפרים "אפילו בלא עבודה ואפילו תלו בסיכתא", הוא הדין נמי לכלי מקדש שהיו מכפרים אף שלא בשעת עבודה ודוק.

והיינו נמי דסיים החתם סופר ז"ל שהיו כלי המקדש צריכים לכפר אף בזמן הזה אחר החרבן שאין עבודה, דעצם מציאות הכלים מכפרים, ובס"ד הנני מביא לו דוגמא לדבר שבמסכת יומא (ע"ב סע"א) אמרו: "אמר רבי חמא בר חנינא מאי דכתיב את בגדי השרד לשרת בקדש, אלמלא בגדי כהונה לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט", ופירש רש"י: "אלמלא בגדי כהונה שעל ידיהן מקריבין הקרבנות ומכפרין על ישראל", אבל מצאתי לחד מן קמאי רבינו אליקים ממגנצא ז"ל בפירושו ליומא שכה כתב: "בגדי שרד, אלמלא בגדי כהונה שנשתיירו, שעדיין הן קיימין ברומי ומכפרין עדיין על ישראל, והיינו בגדי שרד", וכוונתו שהרי בגדי כהונה נמצאים ברומי כדלעיל ביומא שם (נ"ג ב' ונ"א א'). והוא ביאור חדש ומפליא, ועיין מה שכתבנו בזה בחיבורי זכות יצחק ח"ב (סימן ג') וצרף לכאן.

ומפורש כדברי רבינו החתם סופר ז"ל, שהרי רבינו אליקים ז"ל כותב דעדיין בגדי כהונה מכפרין עלינו, ואפילו בזמן הזה, ומינה תדוק נמי לכלי המקדש, שהיו צריכים לכפר גם בזמן הזה וכדברי החתם סופר זצ"ל.

איברא שמדברי רבינו אליקים יוצא דלא כחתם סופר ז"ל, שהרי החתם סופר ז"ל אמר שעכשיו אין בגדי כהונה וכלי המקדש מכפרים, ומטעם כיון שבאו פריצים וחללוהו, אבל בדברי רבינו אליקים מבואר שגם עכשיו בגדי כהנה מכפרים עלינו ואילו לא היה נשאר שריד וכו'.

ונראה לי לומר דתליא במחלוקת הידועה בין רבותינו הרז"ה ז"ל בעל המאור והרמב"ן ז"ל בעבודה זרה (נ"ב ב') גבי באו פריצים וחללוה אם נאמר בכלי שרת, דלרז"ה ז"ל אין פריצי גויים יכולים לחלל כלי שרת ולרמב"ן ז"ל יכולים גויים לחלל קדושת כלי שרת ע"ש.

ויש לומר דרבינו אליקים ז"ל סובר כרז"ה ז"ל שלא אמרינן בגוי באו פריצים וחללוה, ולכן עדיין כלי שרד הנמצאים ברומי מכפרים, מה שאין כן רבינו החתם סופר נקט כרמב"ן ז"ל ולכן כתב כשבאו פריצים נתחללה קדושת בגדי כהונה וכלי מקדש וא"ש.

ולבאורה יש מקום לומר דמחלוקת רש"י ורבינו אליקים ז"ל דלעיל, נמי תליא במחלוקת הרז"ה והרמב"ן גבי באו פריצים וחללוה אם אמרינן בכלי שרת ודוק ועיין בחיבורי זכות יצחק ח"ב (שם) מה שכתבנו עוד בזה ואכמ"ל.

ובגוף הענין אם באו פריצים ויחללוה אמרינן בכלי שרת - עיין לגאון רבי יוסף שאול נתנון ז"ל בספרו יד שאול יו"ד (סימן רע"ו סי"א דנ"ט ע"ד), ובספרו שו"ת שואל ומשיב מהדורה תנינא (ח"ב ס"ס ע"ט), ושו"ת בית יצחק או"ח (סימן כ"ד), וספר ברכת אהרן ברכות (מאמר ג' אות ב'), צפנת פענח על הרמב"ם מהדורה תנינא (ד"ג ע"ג), ולגאון מהרש"ם ז"ל בספרו משפט שלום חו"מ (סימן ר' ס"א אות ב' ד"ה והנה בקצה"ח), ובספרו עין הרועים, ועיין שו"ת רמ"ע (סימן כ"ה), ועיין בזה דבר נחמד בספר המופלא משך חכמה (ס"פ תצוה) ואכמ"ל. [ועכשיו מצאתי בארוכה למאד בשו"ת כוכבי יצחק ח"ב (דקפ"ט ע"ב) ואילך, ותימה שהגאון יעב"ץ ז"ל בהגהותיו לנדרים (ס"ב א') לא ראה דברי רבותינו הראשונים בזה וצ"ע].

עוד דע שראיתי לגאון בעל כלי יקר ז"ל שמות (כ"ה ל"ו) אחר שהביא דרשת רז"ל שציץ מכפר על עזות פנים כנ"ל, הוסיף וכתב שלו נראה לומר שציץ מכפר על זנות עש"ב, וכן כתב עוד בכלי יקר במדבר (ל"א י"ז) ע"ש.

ויש לי להעיר כי אכן עזות ועריות בני חד בקתא נינהו ומישך שייכי אהדדי, עיין מסכת כלה רבתי (פ"ב): "עז פנים, רבי אליעזר אומר ממזר, רבי יהושע אומר בן הנדה, רבי עקיבא אומר ממזר ובן הנדה" ודוק היטב.

ובמסכת תענית (ז' ב'): "אמר רב סלא אמר רב המנונא כל אדם שיש לו "עזות פנים", סוף נכשל ב"עבירה", שנאמר ומצח אשה זונה היה לך, רב נחמן אמר בידוע שנכשל בעבירה, שנאמר היה לך ולא נאמר יהיה לך", ועזות פנים היינו ממזרות וכמו שפירש רש"י ז"ל ברכות (ט"ז ב') ושבת (ל' ב') וסוטה (מ"ט א') עיין שם.

גם עיין קידושין (מ"ט ב') עשרה קבין עזות ירדו לעולם תשע נטלה מישן, ופירש רש"י: "עזות, ממזרות: תשעה נטלה מישן, רובן ממזרים כדאמר לקמן (ע"א א') גבי יוחסין מישן מיתה, וביבמות (י"ז א') אמרינן נמי פסולי דהרפניא משום פסולי דמישן" עכ"ל, דוק והבן.

ובן ידוע ומפורסם שסתם עבירה שבתלמוד היינו זנות ועריות, וכאשר מבואר אצלנו בס"ד במקומות הרבה דענין עבירה או דבר עבירה שנזכר בדברות רז"ל מתפרש בענין עריות, כההיא דקידושין (ט"ל ב'): "כגון שבא דבר עבירה לידו וניצול ממנו, כי הא דרבי חנינא בר פפי תבעתיה ההיא מטרוניתא (לזנות רש"י) וכו', אמרו ליה שמא דבר עבירה בא לידך וניצלת ממנו,

דתנינא כל הבא לידו דבר עבירה וניצול ממנו עושים לו נס' וכו', וביומא (פ"ו ב'): "היכי דמי בעל תשובה, כגון שבא לידו דבר עבירה וניצול הימנה, מחוי רב יהודה באותה אשה" וכו', ועיין רש"י שם, ובתוספות ראש השנה (י"ז סע"א), וזו לשון קדשו של רבינו הגר"א ז"ל בביאורו לספר תיקוני זהר חדש (דל"א ע"ג): "ואמרו העובר עבירה בסתר וכו' ועבירה הוא נקרא בכל התלמוד עריות כמ"ש הרהורי עבירה" ע"ש, ועיין בזה בהגהות מהר"צ חיות סוטה (ג' ב'), ומה שהביא עוד בזה בספר לחם לפי הטף (מערכת ה' סוף כלל י"ג) ע"ש.

ובמדרש במדבר רבה (פי"א ס"א): "הן ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן, אם ללצים זה הנואף, הטועה ביין שנקרא לץ וכו', הוא יליץ שהכל מתלוצצים על הנואף שהוא לאלה ולשבועה, ולענוים יתן חן אלו הנזירים שתופשים ענוה בעצמן, שנוזרים מן היין ומגדלים פרע כדי לענות עצמן, ולהשמר מן העבירה הקב"ה נותן להם חן".

ולאמור דסתם עבירה היו עריות יובן היטב, והיינו ההיפוך של "הענו" הנשמר מהעבירה (עריות), כנגד הלץ הנואף וכנ"ל.

ויש לנו להוסיף בס"ד ולומר דמיוסף הצדיק נילף לה, דשמר עצמו מן "העריות" ומצא "חן", ואף הוא יוסף "נזיר" היה, שנאמר ולקדקד נזיר אחיו, ויוסף נזיר ממש היה כאומרם במדרש בראשית רבה (פצ"ח ס"כ) ודוק כי קצרתי.

ובס"ד בחיבורי במקומות הרבה הארכתי בזה שסתם עבירה בדברות חכמינו ז"ל היינו עריות, ובס"ד ביארנו והארנו בזה דברים הרבה, עיין בחיבורי ברית יעקב (סימן כ"ב דף קצ"ז), ובחיבורי זכות יצחק ח"א (סימן ל"ב דף ק"כ), ובחיבורי כנסת יעקב (קונטרס ח' דף קפ"ו), ובחיבורי אור משה (סימן ט"ל דף קס"ו, וסימן ס"ח דף ר"מ), ובחיבורי יחי יוסף (סימן ט"ז אות י'), ובחיבורי וזאת ליהודה ח"א (דף קט"ז), ובחיבורי דרופתקי דאורייתא ח"ב (דף ס"א), ובחיבורי יגדיל תורה ח"א (ס"ס ע"א), ובחיבורי ברכי נפשי ח"ב (סימן ג' דף י"ח), ובחיבורי חוקי רצונך ח"א (מהדו"ת דף כ"ט הערה ל"א, ודף ע"ה), ובחיבורי ישועות חיים (סימן ט' דף מ"א), ובחיבורי הנכחי לקמן (סימן ק"ו, וסימן ק"י), ועוד, עיין שם וצרף לכאן. ונתבאר במקומו בארוכה בס"ד.

מערכות

ביוור

תשס"ב.

לקמן וצ"ב. [ומה שבמזבח הקטורת לא נזכר במקרא דלעיל "כליו" - נתבאר היטב בס"ד בחיבורי הדר יעקב ח"ג (סימן י) עש"ב].

וזו לשון רבינו הטור ז"ל בפירושו הארוך שמות שם (מ' ט'): "והיה המזבח קדש קדשים. אף על פי שהיה עומד בחצר, קורא אותו קדש קדשים, בעבור שמקריבין בו גם קדשי קדשים, ובמשכן אמר והיה קדש, כי לא נקרא ממנו קדש קדשים אלא מקום הארון, כדכתיב (לעיל כ"ו ל"ג) והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים. אי נמי קורא למזבח קדש קדשים בעבור שמקדש אחרים, כדכתיב (לעיל כ"ט ל"ז) כל הנוגע בו יקדש" עכ"ל, והן הם דברי רבינו הרמב"ן ז"ל בביאורו לתורה שם.

הרי שרבינו הרמב"ן ז"ל הרגיש מדוע כאן המשכן נקרא "קודש", ואילו מזבח העולה נקרא "קדש קדשים", והסביר או משום שמקריבין בו קדש קדשים, או משום שמקדש אחרים כנ"ל, ובענייני יס לי להבין דהטעם הראשון שנקרא מזבח העולה קדש קדשים משום שמקריבין עליו קדשי קדשים, והנה מצינו גבי מזבח הקטורת בספר שמות (ל' א'): "ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אתו וגו', לא תעלו עליו קטרת זרה, ועולה ומנחה ונסך לא תסכו עליו, וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה מדם חטאת הכיפורים אחת בשנה יכפר עליו לדרכיכם, קדש קדשים הוא לה'", הרי שגם מזבח הקטורת עם שאסור בלאו להקריב עליו עולות ומנחות, נקרא "קדש

שמות (מ' ט'): "ולקחת את שמן המשחה, ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו, וקדשת אתו ואת כל כליו והיה קדש, ומשחת את מזבח העולה ואת כל כליו, וקדשת את המזבח, והיה המזבח קדש קדשים, ומשחת את הכיור ואת כנו וקדשת אתו".

ובלמדי הדברים נתעוררתי בס"ד, דעל המשכן וכל אשר בו אמרה התורה, וקדשת אותו ואת כל כליו והיה קודש, ועל מזבח העולה וכל כליו אמרה התורה, וקדשת את המזבח והיה קדש קדשים, [וכן הוא לעיל כ"ט ל"ז]. ואילו על הכיור אמרה התורה רק ומשחת את הכיור ואת כנו וקדשת אותו, ותו לא, ולא נאמר בכיור לא והיה קדש, ולא והיה קדש קדשים, כמו בשאר, וצ"ב.

עוד ראיתי עכשיו דלעיל (ל' כ"ה) כתוב: "ועשית אותו שמן משחת קדש וגו', ומשחת בו את אהל מועד ואת ארון העדות, ואת השלחן ואת כל כליו, ואת המנורה ואת כליה, ואת מזבח הקטרת, ואת מזבח העולה ואת כל כליו, ואת הכיור ואת כנו, וקדשת אותם, והיו קדש קדשים כל הנגע בהם יקדש", ופשט המקראות מורה דהאי "והיו קדש קדשים" קאי על כל האמור לעיל, דהיינו אהל מועד וארון העדות, והשלחן וכליו, והמנורה וכליה, ומזבח הקטורת, ומזבח העולה וכליו, והכיור וכנו, ואם כן לא רק מזבח העולה הוא קודש קדשים, ככתוב בפרק מ' הנ"ל, אלא כולם ואפילו כיור וכנו, וכן מתבאר בדברי הרמב"ם בהלכות פסולי המוקדשין שהבאתי

הרי שגם כלי שרת מקדשים, ולכאורה לפי זה היה לו לקרוא כאן גם לכלי השרת "קדש קדשים" כדקרא למזבח העולה, ולא לקרוא להן רק קדש כנ"ל. [ועיין היטב בחיבורי הדר יעקב ח"ג הנ"ל בביאור ענין כלי המשכן, וצרף לכאן].

ומצאתי עכשיו לכהן הגדול מאחיו, הגאון המובהק רבינו מאיר שמחה ז"ל, בספרו המופלא משך חכמה שמות שם שכה כתב: "והיה המזבח קדש קדשים - לעיל כ"ט ל"ז פירש כל הנוגע במזבח יקדש, שמקדש פסולים ליקרב, אבל רק בראוי לו, כדאמר בזבחים (פ"ג ב'), את שאינו ראוי לו לא מקדש, למעט קמצים שלא נתקדשו בכלי. אמנם כלי שרת, ומזבח פנימי מקדשים אף שאינו ראוי, כדאמר בזבחים שם (כ"ז ב') ע"ש, לכן המזבח הוא קדש לקדשים, הא הנך דלא קדשי, כמו קמצים שלא נתקדשו בכלי, אינם קדושים עליו, אבל בשאר כלי המשכן כתיב והיה קדש, שמקדש אף מי שאינו ראוי לו, כקמצים שלא נתקדשו בכלי" עכ"ל. ודפח"ח.

הרי שגם הוא ז"ל הרגיש בשינוי במקראות, וכדכתיבנא, אלא שלכאורה דבריו בהיפוך מדברי הרמב"ן ז"ל, שכתב דהמזבח הוא קדש קדשים, כלומר קדש "ל"קדשים דווקא, אבל כלי השרת היו קודש לקדש הכל אף שאינם ראויים, ולפי זה "והיה קודש" האמור, עדיף ומעולה מ"קדש קדשים", ותן דעתך היטב במקראות שהבאתי לעיל, ועיין.

קדשים הוא לה" כנ"ל, וצ"ב. [וחדוש מופלא ראיתי לגאון מלבי"ם ז"ל שם שפירש קדש קדשים הוא לה', דקאי על אהרן הכהן וככתוב בספר דברי הימים א' (כ"ג י"ג): "ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים", ולא קאי על המזבח ע"ש, ועיין בספר משך חכמה שמות (כ"ו ל"ג, ו' י') ודוק].

והמעם השני שכתב הרמב"ן ז"ל שהמזבח נקרא קדש קדשים כיון שמקדש אחרים, ובעניותי יש לי להבין, שהרי כל כלי שרת מקדשים, וכדפירש רש"י ז"ל לעיל שם (ל' כ"ט): "וקדשת אותם והיו קדש קדשים, משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים, ומה היא קדושתם כל הנוגע וגו', כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף להפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין, אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשין, ושנויה היא משנה שלימה (עיין זבחים פ"ג ב') אצל מזבח מתוך שנאמר כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי, תלמוד לומר כבשים, מה כבשים ראויים אף כל ראוי", וזו לשון הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות פסולי המוקדשין (פ"ג הי"ח): "כשם שהמזבח מקדש את הראוי לו, כך הכבש ושאר כלי השרת מקדשין את הראוי להם, שהרי נאמר בכלים כל הנוגע בהם יקדש, משיגיע לכבש דבר הראוי לו לא ירד ואף על פי שנפסל וכן כשיגיע לכלי שרת כל דבר הראוי לו מתקדש ולא יפדה לעולם ואף על פי שנפסל" עכ"ל.

כל דתקון רבנן בעין דאורייתא תקון

ביאתה או חליצתה מאחיו של ראשון פוטרת צרתה. [אמר לך רב] אמינא לך אנא סוטה דאורייתא, ואת אמרת לי סוטה דרבנן, ודקארי

יבמות (י"א א'): "אמר רב יהודה אמר רב צרת סוטה אסורה, טומאה כתיב בה כעריות. מתיב רב חסדא, רבי שמעון אומר

ס"א) ועיין בכל אשר ציין הגרע"א ז"ל בגליון הש"ס שם, וכמפורסם, ומה גם שגם האמורא רב יהודה שגם הוא תלמיד מובהק לרב סובר כך ודוק וצ"ע.

ובהיותי בזה ראיתי לגאון המובהק מהרי"פ פרלא ז"ל בביאורו לספר המצוות דרס"ג ח"ב (לאוין רנ"ה ד"ה והשתא דער"ה ע"ד) שכה כתב: "לכאורה אשכחנא בקצת מקומות בתלמוד דקאמר הך לישנא "קסבר", אף על גב דלא אשכחן פלוגתא בזה כמו בבכורות (ס' א') דאמרינן קסבר עשירי מאיליו קדוש עיין שם. ולא אשכחן פלוגתא בהכי. וכן בפסחים (קט"ז ב') קסבר כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, וכן איתא האי לישנא ביבמות (י"א א') אף דלא אשכחן בהדיא מאן דפליג בה, מיהא ודאי הך לישנא משמע דאיכא פלוגתא. ועל כרחין צריך לומר דהוה קים להו דלאו כולי עלמא הכי סבירא להו אף דאנן לא חזינן בה פלוגתא" ע"כ.

ועם שאני כדאי כלל וכלל בעניותי תמה אני על עצמי, שהרי מפשט הסוגיא ביבמות שם דהאמורא רב ותלמידו רב יהודה לית להו הא דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון וכו", ומדוע זה כתב "וכן איתא האי לישנא ביבמות (י"א א') אף דלא אשכחן בהדיא מאן דפליג בה" והא מפורש דרב פליג וכו"ל וצ"ע.

אחר רבות בשנים בא לידי ספרו של הגרי"פ פרלא ז"ל פרחי ציין שעל ספר כפתור ופרח וראיתי לו שם (פ"ג אות ל"ז ד"ה ועכ"פ דנ"ח ע"ב) שאחר שהביא הסוגיא דביבמות הנ"ל כה כתב: "מתבאר מזה דלרב ולרב יהודה סבירא להו דאפילו בסוטה דרבנן דהוי ליה מילתא דאית לה עיקר מן התורה - לא אמרינן בה כעין דאורייתא תקון וכו", ובסוגיא דביבמות דלחומרא מיירי ובזה הוא דסבירא להו לרב ורב יהודה

לה מאי קארי לה קסבר כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון". [ועיין גיטין (ס"ה ב')].

ופירש רש"י ז"ל: "סוטה דאורייתא, שזינתה והתורה אסרה בה: ואת אמרת לי סוטה דרבנן, דהא מדאורייתא שריא שניסת על פי בית דין בעד אחד ואנוסה היא, ורחמנא שריא דכתיב ועד אין בה תרי אלא אחד והיא לא נתפסה אסורה, הא נתפסה מותרת, ורבנן הוא דגזרו בה כי היכי דתידוק שפיר שמת בעלה עד שלא תנשא: ודקארי לה מאי קארי לה, הא לא אמר רב אלא בסוטה דאורייתא דכתיב בה טומאה: קסבר האי דפריך כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ואי סוטה דאורייתא היא וצרתה אסורה הכי נמי הוה אסרי רבנן צרה מייבום ומצרכי לה חליצה".

ובפשוטו נחלקו רב יהודה ורב רב עם המקשן, דהוא סבר כל דתקון דרבנן כעין דאורייתא תקון, ואילו רב ותלמידו רב יהודה לית להו הא דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ואכן כן מצאתי שכתב הגאון המובהק רבי אברהם משכיל לאיתן ז"ל בהגהותיו היקרות מצפה איתן למסכת גיטין (ו' ב' סד"ה עירבתם), ולמסכת בבא בתרא (קל"ט ב') דהאמורא רב לית הא דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון מההיא דיבמות דלעיל ע"ש.

וראיתי בספר ברכת אהרן על מסכת ברכות (מאמר קפ"א אות א') שמדעתו הרחבה רצה לומר שהאמורא רב הונא אין לו הא דאמרו כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון ע"ש, ולא ידעתי מדוע לא הביא דברי התלמוד כאן ביבמות שהאמורא רב אינו סובר כל דתקון דרבנן כעין דאורייתא תקון, ומינה יש לשמוע וללמוד לתלמידו המובהק רב הונא שתמיד סובר כרבו רב, עד שהתלמוד פריך מדברי רב הונא על דברי רב, כההיא דמסכת שבת (קכ"ח

חרי דאיהו גופיה ז"ל כאן הבין בסוגיא דיבמות ונקט דהאמורא רב ותלמידו רב יהודה אינם סוברים כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ולפי זה לכאורה דברי קדשו ז"ל סותרים זה לזה וצ"ב.

דלא אמרינן דמאי דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, וקאמר בפשיטות אמינא לך אנא סוטה דאורייתא ואת אמרת לי סוטה דרבנן, ועוד עיין בדבריו שם (סד"ה אמנם דנ"ח ע"ד) ושם צדד שגם האמורא רב יוסף לית ליה הא ע"ש.

כלאי בהמה

בענין לא תחרוש בשור וחמור יחדיו

והוא הדין לכל עבודה שאסור לזווג שני מינין כאחד למשוך בהן את העגלה [רש"י]. והחכם רבי אברהם ז"ל כתב בטעם מצוה זו כי השי"ת חמל על כל מעשיו, כי אין כח החמור ככח השור, ולפי דבריו יהיה שור וחמור דוקא ולא בהמות אחרות, ואין זה דעת רז"ל [כנ"ל].

אבל עיקר הטעם במצוה זו משום חשש כלאים, כי שמא יבאו להרבעה, ודרך עובד אדמה להביא צמדו אל הרפת ואולי יבואו להרבעה, ויעשו ולדות משונים ולהכחיש מעשה בראשית שנאמר בו למינה, למינהו.

ומה שיחזק הטעם הזה מה שהושם באמצע בתוך שני פסוקי הכלאים, פסוק של לפניו לא תזרע כרמך, ושל אחריו לא תלבש שעטנו. לפי שבאיסור הכלאים נצטוינו בו שלשה דברים, בקרקע ובבהמה ובבגדים, ולכך סדר בכאן שלשה חלקי הכלאים בשלשה פסוקים בזה אחר זה. ובסדר קדושים נתחברו שלשתן בפסוק אחד, הוא שאמר שם (ויקרא י"ט) את חקותי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים ובגד כלאים שעטנו לא יעלה עליך.

ונתעוררתי דמדקדוק לשונו נראה דלא חיישינן שעובד האדמה הוא עצמו ירביע בידי השור והחמור אלא כיון

דברים (כ"ב י'): "לא תזרע כרמך כלאים וגו', לא תחרש בשור ובחמר יחדו, לא תלבש שעטנו צמר ופשתים יחדו".

ופירש רש"י ז"ל: "לא תחרוש בשור ובחמור יחדו, הוא הדין לכל שני מינים שבעולם והוא הדין להנהיגם יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא".

ובן בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל תרגם: "לא תהוון רדיין בתורא ובחמרא ובכל ברייתא בתרין זינין קטירין כחדא".

ובתב רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל בביאורו לתורה שם: "אמר לא תחרוש בשור ובחמור, והוא הדין לכל מיני הכלאים, והיא מצוה מבוארת מן בהמתך לא תרביע כלאים (ויקרא י"ט י"ט), שדרך כל עובד אדמתו להביא צמדו ברפת אחת וירכיב אותן".

וראה נא ראה דבר מפליא דתיבות הפסוק "לא תחרש בשור ובחמר יחדו", שהם סך אלף שבע מאות שלושים ואחד, עולים בגימטריא בדקדוק "שמא הבעלים ירביעו לשור והחמור זה עם זה", חושבנא דדין כחושבנא דדין ודוק היטב.

וזו לשון רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה דברים שם: "לא תחרוש בשור ובחמור יחדו, דיבר הכתוב בהווה שור וחמור בחרישה,

זה - היות הדין הזה כולל לזולת שור וחמור, "אחד שור וחמור ואחד כל שני מינין, אלא שדיבר הכתוב בהוה" ודוק היטב.

ומבואר בדברי הרמב"ן ז"ל ורבינו בחיי ז"ל שהתורה מדין סייג אסרה לחרוש בשור וחמור יחדיו, כיון שנוהג שבעולם הוא שעובד האדמה "מביא צמדו ברפת אחת וירכיב אותן", דהיינו משום שהבעלים עובד האדמה לא ירכיב את השור והחמור לכך אסרה התורה גם את החרישה שלא יבואו הבעלים להרכיב בידים השור והחמור, וכדמצינו הרבה איסורי תורה שאסרה מדין "סייג", עיין מה שהאריך בנפלאות תורתו הגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל בספרו לקח טוב (כלל ח'), ולא הזכיר דברי רבותינו הראשונים ז"ל דלעיל, ועיין לו גם בספרו גלינוי הש"ס פסחים (י"ב) ועיין שו"ת שואל ומשיב מהדורה תליתאה (ח"א סימן ת"ב), ולגאון רבי יעקב שור ז"ל בספרו משנת יעקב כאן (בעי חיי דף קי"ד) ובספרו שדי חמד (מערכת א' כלל קמ"ח), והארכתי במקומו בס"ד.

ומכל דברות רבותינו הגדולים ראשונים כמלאכים נ"ע הרמב"ם והרמב"ן ורבינו בחיי זכר צדיקים לברכה, מתבאר באר היטב שיש מציאות ששור וחמור יתעברו זה מזה כנזכר בדבריהם להדיא, ועם שאיני כדאי כלל וכלל עפר יעקב, תמה אני על עצמי וזה כביר עמדותי שלכאורה דברי קדשם טעונים ביאור, והנני להביא מה שנדפס ממני בקובץ התורני היקר "מוריה" (גליין ר"ז טבת תשנ"ב דף ק"ב): "נעלם ממני סוד שיח שרפי קדש שהרי אמרו רז"ל בבכורות (ח' א') שזמן עיבורה של בהמה גסה טהורה תשעה חדשים, וזמן עיבורה של בהמה גסה טמאה שנים עשר חודש, ואמרו שם שכל שאין זמן עיבורו שוה אין מתעבר זה מזה, ובחולין (קכ"ז סע"א) מבואר דלא יתכן

ש"ודרך עובד אדמה להביא צמדו אל הרפת אולי יבואו להרבעה", כלומר מעצמם, ולא שעובד האדמה יעשה כן בידים, ובפרט זה אין דבריו כדברי הרמב"ן ז"ל.

ורבינו בחיי ז"ל גם בביאורו לספר ויקרא (י"ט ט) כתב: "לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים ובגד כלאים שעטנו לא יעלה עליך, על דרך הפשט טעם איסור הכלאים מפני שכל הדברים הנבראים בארץ בין חי בין צומח, יש לו כח ומזל למעלה, וכל אחד ואחד נברא למינו, כי כן יסד המלך יתעלה במעשה בראשית שיהיה כל אחד ואחד למינהו, ומי שהוא מרביע או מרכיב שני מינין הרי הוא משנה ומכחיש מעשה בראשית שכתוב שם למינהו, והוא עושה הפך ה' שרצה להבדיל בין המינין, כאילו מראה את עצמו שהוא חושב כי לא יספיקו הנבראים שברא הקב"ה בעולמו והוא רוצה להתחכם ולהוסיף עוד מינין מחודשים על כל מה שברא חי העולמים, ואיסור החרישה בשור וחמור גם כן נמשך אחר הטעם הזה, כי מנהג עובדי אדמה אחר חרישתם שיביאו הצמר ברפת אחת, ויבואו לידי הרכבה להוליד מינים זרים משונים בתולדות להכחיש מעשה בראשית" וגם מדבריו כאן נראה דהחשש שהשור והחמור יבואו מעצמם זה אל זה ודוק היטב, ועיין בספר שפתי כהן שם.

וחושבני ששורש טעם הדברים נמצא בדברות קדשו של אדונינו הרמב"ם ז"ל שבספרו מורה נבוכים (ח"ג פמ"ט) כה כתב: "ויראה לי כי טעם איסור קיבוץ שני מינים באיזה מעשה שיהיה, אינו רק להרחיק מהרכבת שני מינים, רצוני לומר "לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו", כי אם יקבץ בין שניהם, פעמים ירכיב אחד מהם על חבירו, והראה על

ואם היתה נתונה לנו הרשות, הייתי אומר בס"ד אף אני טעם לאיסור לחרוש בשור וחמור יחדיו, שהרי אמרו רז"ל במדרש שמות רבה (פכ"ג ס"ג) שהשור הוא הגאה שבבהמות, וכן הוא בפרקי היכלות (פרק כ"ז ס"ג), והוא השור מלך הבהמות, כאומרים בחגיגה (י"ד ב'), אבל לעומת זה החמור "לית ביה גסות הרוח" כאומרים ז"ל בספר הזהר הקדוש ח"א (דרמ"ב סע"א) ועיין בחיבורי כנסת יעקב (סימן י"ט דף רנ"ד), ואם כן הוי שני הפכים בנושא אחד, והחמור מצטער בכך, ורחמיו על כל מעשיו כתיב ודוק.

ומצאתי לרבינו בעל החינוך ז"ל (מצוה תק"ג) שכה כתב: "שורש המצוה כתב הרמב"ן ז"ל שהוא משורש איסור הרבעת הבהמה כלאים, כי דרך עובדי אדמה להביא הצמד ברפת אחת ושמה ירכיב אותם, ושורש איסור הרבעה כתבתיו במקומו (מצוה רמ"ד).

ואחר רשות אדוני הרב הנזכר, והודאה על דברו הטוב, אענה אף אני חלקי ואומר כי מטעמי מצוה זו ענין צער בעלי חיים שהוא אסור מן התורה, וידוע שיש למיני הבהמות ולעופות דאגה גדולה לשכון עם שאינם מינן וכל שכן לעשות עמהן מלאכה, וכמו שאנחנו רואים בעינינו באותן שאינם תחת ידינו כי כל עוף למינו ישכון, וכל הבהמות ושאר המינים גם כן ידבקו לעולם במיניהן.

ובל חכם לב מזה יקח מוסר שלא למנות שני אנשים לעולם בדבר מכל הדברים שיהיו רחוקים בטבעם ומשונים בהנהגתם, כמו צדיק ורשע והנקלה בנבכד, שאם הקפידה התורה על הצער שיש בזה לבעלי חיים שאינם בני שכל, כל שכן בבני אדם אשר להם נפש משכלת לדעת יוצרם עכ"ל.

כלל דיתעברו זה מזה אם לא בדרך נס ע"ש, ואם כן איך משכחת לה מאי דאמור רבנן גאוני קמאי ז"ל שהשור והחמור יתעברו זה מזה וצ"ב, ועיין בכל המובא בשדי חמד (מערכת כ' כלל קכ"ט), ועוד לו שם (מערכת נ' כלל מ"ב) ובחיבורי טוב להורות ח"ב (סימן ג' ובהערה שם), ונתבאר במקומו בס"ד.

ודע דראיתי לגאון המפורסם רבי אליהו הכהן ז"ל בעל שבט מוסר בספרו מדרש האיתמרי (דרשה כ"ז דק"ל ע"א) שעמד בטעם מצות לא תחרוש בשור וחמור יחדו, והביא שם חמשה טעמים בענין וכה כתב: "והטעם השלישי משום דקיימא לן כל היוצא מן הטמא טמא וכיון שמרגילים השור והחמור יחדיו יבואו זה על זה, ותלד האתון בשדה בלא ידיעת הבעלים ובראותם שהוא דמות שור יבואו לאכלו" עכ"ל.

והמעין יראה שהרבה יש לעמוד בטעם זה, דאטו מי לא ידע מה ילד וכו', אבל עיקר הדבר תמוה שהרי קיימא לן דכל דאין זמן עיבורו שוה אין מתעברים זה מזה, ושם בבכורות מבואר דחמור זמן עיבורו לשנים עשר כדין בהמה גסה טמאה, ואילו בהמה טהורה כמו השור מתעברת לתשעה חדשים, ואם כן לא שייך כלל שיתעברו זה מזה וכן"ל וצ"ב.

וראיתי בפירוש רבותינו בעלי התוספות ז"ל מהדורת "דעת זקנים" דברים שם שכתבו: "לא תחרוש בשור ובחמור. לפי שהשור מעלה גרה והחמור אינו מעלה גרה וסבור החמור שהשור אוכל תמיד כשהוא חורש עמו ויש צער בעלי חיים ולכך אסרה תורה לדבקם יחד, ועל זה מתפאר איוב אם עלי אדמתי תזעק וכו' כי מעולם לא חרשתי בשור וחמור".

האיסור לפי זה שייך רק בשני מינים טהורים או טמאים שאסורים בהרבעה ומתעברין זה מזה, אבל טהור מן הטמא אינו מתעבר ולא יבוא להרכיב כל כך. והעיקר שזה חק מחקי התורה ואין לנו לחקור טעמו" עכ"ל.

הרי שכבר הוא ז"ל הביא טעמו של הרמב"ם ז"ל בספר המורה ועמד על זה שטהור וטמא אינם מתעברים זה מזה, ולא הזכיר גם דברי הרמב"ן ורבינו בחיי שכתבו כן במפורש וכן"ל, והיינו כדכתיבנא ותלי"ת.

ובהיותי בזה ראיתי חידוש פלא בספר שפתי כהן דברים (כ"ב י'): "לא תחרוש בשור ובחמור, רמז שלא יחשב ויספר וידבר בענין שני משיחים. משיח בן יוסף שנאמר עליו (דברים ל"ג י"ז) בכור שור, וחמור הוא משיח בן דוד שנאמר עליו (זכריה ט' ט') עני ורוכב על חמור, כלומר שאינו בא במרוצה כמו הסוס, ופירוש תחרוש כמו לא תחרוש על רעך רעה בספר משלי (ג, כ"ט) ובלשון התלמוד רחוש מרחשן שפוטתיה, (מגילה כ"ז ב').

דהיינו שלא יחשוב וידבר בענין המשיח, כמו שאמר אותו חכם כשהיה רואה אותם מספרים בענין המשיח היה אומר במטותא מינייכו לא תרחקוניה (סנהדרין צ"א א'), כי הוא יבוא בהיסח הדעת, לפי שהדור אינן ראויים והשטן יעכב, ולזה הוא רוכב על החמור, כי נתקצרו פסיעותיו. ולהסיח דעתו של שטן כדי שיאמר שאין לו לבוא על חמור שפל שבבהמות, וכן הוא אומר (חבקוק ב' ג') אם יתמהמה חכה לו כי בוא יבוא, אמר בוא יבוא רמז על שני משיחים".

ועוד לו שם בשפתי כהן בפרפראותיו שבסוף הפרשה (דס"ה ע"ב) כתב: "לא תחרוש בשור ובחמור, תחרוש לשון דיבור כמו רחוש מרחשן שפוטתיה זהו שאמר לא תחרוש, כלומר

וכיוצא בזה ראיתי להרב החזקוני ז"ל שם: "לא תחרש בשור ובחמור, שהשור מעלה גרה תמיד ואוכל, והחמור אינו מעלה גרה, נמצא שזה אוכל וזה מתענה, וזהו צער בעלי חיים. דבר אחר לפי שהשור מלך בבהמות, ועל דמותו כסא הכבוד, והחמור בהמה בזויה אין הזווג נאה. דבר אחר רחמיו של הקב"ה על כל מעשיו ואין כח החמור ככח השור".

ולפי דברי קדשן הנעימים ע"ה, מה ימתק מאוד טעם דידן, אחר היות טבע השור מלך הבהמות והגאה שבהם, והפוך ממנו לגמרי טבע החמור דלית ביה גסות רוחא, ואין לך צער בעלי חיים גדול מזה וכןזכר בדבריהם ז"ל. עד כאן ממה שכתבתי בקובץ התורני "מורה" שם, ומשם בתוספת אמרים נדפס בחיבורי טל חיים (סימן י"ד) ע"ש.

ועכשיו מצאתי לכהן הגדול מאחיו הגאון רבינו מאיר שמחה הכהן זצ"ל בספרו המופלא משך חכמה שם שכה כתב: "לא תחרש בשור ובחמור יחדיו, בטעם הדבר כתבו דהשור מעלה גרה והחמור רואה ומצטער, וזה כשיטת רמב"ם דמן התורה דוקא מין אחד טהור ומין אחד טמא, ויש לכוון לזה מה דאמרו בירושלמי כלאים (פ"ח ה"א) דלאיסי אסור לרכוב על הפרידה והכתיב וירכיבו איש על פרדו כו', אין למידין מן המלכות, דגבי מלכות מצינו שמצערין בעלי חיים, וכמו שאמרו בעבודה זרה (יא סע"א) עוקרין על המלכים, ועיין תוספות שם.

אמנם במורה (ח"ג פרק מ"ט) כתב הרמב"ם ויראה לי כי טעם איסור קבוצ שני מינים כו' רוצה לומר לא תחרוש כו' כי אם יקבץ שניהם ירכיב אחד על חבירו כו' אחד שור וחמור ואחד כל שני מינים כו' ע"ש, וזה מתנגד לשיטתו במשנה תורה, דאדרבא עיקר

באים בהיסח הדעת, משיח מציאה עקרב, וכן בשור ובחמור, בגימטריא בשני משיחים" ודוק היטב.

לא תדבר בענין המשיח, כמו ההוא מעשה דרבי זירא דאשכח לרבנן דעסקי ביה אמר להו במטותא מינייכו לא תרחקוניה, דתנינן שלושה

ביסוי הדם

ולהסתירו מעין רואיו טרם נאכל הבשר, כי גם בזה נקנה קצת אכזריות בנפשנו לאכול הבשר והנפש נשפך לפנינו" עכ"ל.

הרי שכתב שענין "כיסוי הדם", הוא משום שראוי להסתיר הנפש מעין רואיו וכנ"ל, ומובן הטעם דשוחט זה שלא הסתיר הנפש מעין רואיו, נענש דווקא בעיניו ודוק.

ויתכן לתת טעם על פי דברי רבינו האר"י ז"ל שכתב דעו"ף גימטריא יוס"ף שהוא ביסוד, עיין ספר הליקוטס (פרשת שמני פי"א), והיסוד צריך להיות מכוסה, ועיין בשער המצוות (פרשת לך לך ופרשת שופטים), ונודע שיוסף ענינו עין, וככתוב בספר בראשית (מ"ט כ"ב) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין, ודרשו חז"ל בברכות (כ' א') עלי עין - עולי עין, ופירש רש"י ז"ל: "מסולקים מן העין שאינה שולטת בהם", ושוחט זה שביטל הכיסוי מן העוף גימטריא יוסף הוא היסוד, על כן נתכסו עיניו כנגד מה שהיה ראוי לכסות ולא כסה, ודוק.

ועל דברי אלו הוסיף בני רבי שמואל יואל הי"ו: "ולדברי רבינו האר"י ז"ל יש רמז בחומש בראשית (ל"ז כ"ו) בפסוק על יוסף, מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו, ותן דעתך כי פרק כיסוי הדם, שבמסכת חולין, הוא פרק השישי. ודוק היטב.

והנה בס"ד ביארנו מדוע אותו שוחט שלא נזהר במצות כיסוי הדם, אכן לקה בעיניו חולי ארוך, אבל הרב פלא יועץ ז"ל הוסיף דבהא לא הוי סגי ליה לההוא שוחט,

כתב בספר פלא יועץ (ערך שוחט): "יזהר השוחט מאוד במצות כיסוי הדם וברכתה, וגם לזאת אגיד לדור שראיתי שוחט אחד, שחלה את עיניו חולי ארוך, עד שנפל למשכב [ומת], ובא בחלום לנערה אחת מן העיר, שזה השוחט שחט פעם אחת עוף אחד ולא כיסה את דמו, ובאותו דם עוף היה מגולגל נפש איש ישראל, והיה מוכן ליתקן על ידי מצות כיסוי הדם, ולפי שלא כיסה את הדם נשארה הנשמה נודדת, ולא מצאה מנוח, ובעבור חטא זה בא לו החולי בעיניו, והגדתי היום מעשה זה לפי שיש הרבה שוחטים בזמננו שאין מצות חביבות עליהם ומקילים במצות כסוי הדם ישמעו זאת ותסמך שער ראשם". [הוספתי תיבת מת, שבלא זה הלשון מגומגם, ועכשיו ראיתי במהדורות אחרות של ספר פלא יועץ שכך גרסו להדיא].

וידוע מאמרם ז"ל בסנהדרין (צ' א') שכל מדותיו של הקב"ה מידה כנגד מידה, ועיין לרבינו הכהן הגדול מאחיו רבינו החפץ חיים ז"ל בספרו שמירת הלשון (שער התבונה פרק ד') שהראה נפלאות בזה, ולפיכך צריך להבין מדוע ולמה השוחט הזה שלא נזהר בכיסוי הדם, לקה חולי ארוך בעיניו דוקא.

ואמר לי בני היקר חכם ונבון רבי שמואל יואל הי"ו שיובן על פי מה שכתב בספר החינוך (מצוה קפ"ז): "משרשי המצוה [דכיסוי הדם] לפי שהנפש תלויה בדם, כמו שאמרנו באיסור דם, ולכן ראוי לנו לכסות הנפש

[וגוף הדבר נתבאר באריכות בחיבורי שנות חיים (ערך חוקים) עיין שם וצרף לכאן].

ועלה בדעתי בס"ד באופן נוסף וחדש, דבספר ויקרא (י"ז י"ג): "ואיש איש מבני ישראל, ומן הגר הגר בתוכם, אשר יצוד ציד חיה או עוף, אשר יאכל, ושפך את דמו וכסהו בעפר, כי נפש כל בשר דמו בנפשו" וגו'.

ורבינו הקדוש רבי חיים ׳ן עטר ז"ל בספר אור החיים שם כתב: "דמו בנפשו, פירוש במקום נפשו, ובוזה נתן טעם למה צריך לכסות דמו, כי לצד שדמו הוא נפשו, מהמוסר לנהוג בו כבוד זה, כדרך שצוה ה' לקבור אדם מת משום כבודו" עכל"ק.

ומתבאר דכיסוי דם חיה ועוף, הוא כענין קבורת המת, וראיתי לגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל בספרו שו"ת טוב טעם ודעת מהדורה תליתאה (י"ד סימן ס"ז דכ"ח ע"א) שגם כן ירד לסברה זו שכיסוי הדם הוי כקבורה ע"ש.

ועכשיו מצאתי לגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל בספרו שו"ת בן פורת ח"א (סימן ב' ד"ג ע"ג) שחשף זרוע קדשו והביא מקור לדבר מדברי רש"י בכריתות (ד' ב'), ומדברי רז"ל במדרש איכה רבה ע"ש, ועוד עיין לו בזה בספרו בית האוצר ח"א (כלל ח' אות ב' ד"ה וצ"ע דכ"א ע"ב), ע"ש.

והנה בחיבורי שנות חיים (ערך קובר מתים) הבאתי שהקובר מתים זוכה לאריכות ימים ע"ש, ומינה יש לומר נמי לכיסוי הדם, שהוא כגדר קבורה כנ"ל, לכך זוכה לאריכות ימים ודוק היטב.

ונראה לי לבאר באופן נוסף בס"ד והוא על פי מה שמצאתי בתיקוני זהר (תקון כ"א דנ"ט ע"ב): "וגדפוי דשכינתא - אינון כיסוי דם

אלא שמת בחוליו זה, וצריך טעם מדוע אכן כך עלתה לו, שמת בעטיו של חטא זה שלא נזהר בכיסוי הדם.

ונראה לי להסביר על פי מה שמצאתי בס"ד בספר חסידים (סימן תתרע"ט דפוס בולין): "אמרו לזקן במה הארכת ימים. [אמר להם] כשהייתי שוחט, או אחרים שוחטים, עוף או חיה הייתי מכסה הדם, אחרים לא היו זהירים לכסות הכל, ואני הייתי מכסה אחרים" ע"ש.

ומפורש יוצא מפי גאון קדמון ז"ל שהזהיר בכיסוי הדם זוכה לאריכות ימים, ומינה תשמע איפכא שמי שאינו זהיר במצוה זו ימות בלא אריכות ימים ודוק.

אבל לא נתבאר מדוע אכן הנזהר במצות כיסוי הדם יזכה לאריכות ימים, ועדיין פתגמא דא בעי טעמא.

ובס"ד יש לי לומר שהטעם שהנזהר במצות כיסוי הדם זוכה לאריכות ימים, הוא לפי מה שכתבו תוספות ישנים יומא (ס"ז ב' ד"ה אכילת) שמצות כיסוי הדם הוא מכלל החוקים ע"ש.

ומצאתי בס"ד לרבינו יצחק אברבנאל ז"ל בפירושו לתורה דברים (ו' כ') שכתב: "ואמנם לענין החוקים, אמר ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה, ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה, והחוקים אין טעמם ידוע אצלנו, אבל תועלתם מבואר, שמביאים האדם ליראה את השי"ת, ולטוב הנצחי המיוחס לנפש, ולאורך החיים הגשמיים, ועליו אמר "לחיותנו" כהיום הזה", הרי שקיום החוקים מביא לאורך ימים, ולכן הזהיר במצוות כיסוי הדם שהיא חוק, זוכה לשנות חיים ואריכות ימים ודוק היטב.

לאריכות ימים וכמבואר בפתיחה לחיבורי
שנות חיים, ודוק.

חיה ועוף ע"ש, והרי כבר ביארנו פעמים
הרבה שהאחוז בשכינה ודבק בה זוכה

כמעט

בתרגום תהלים שם תרגם: "כזער בעלי
דבביון אמאך", וכן הוא בתרגום תהלים (ע"ג
ב) עיין שם.

ועוד בספר משלי (י' כ'): "כסף נבחר לשון
צדיק לב רשעים כמעט", וכתב החסיד
רבינו יונה גירונדי ז"ל בפירושו שם: "כמעט
עניינו רגע קטן, וכן "כמעט" אויביהם אכניע,
וכן "כמעט" כסדום היינו (ישעיה א' ט'), וכזאת
כתב רבינו יונה ז"ל גם בספרו שערי תשובה
(ש"ב אות כ"ו) ע"ש. [ועיין לרב המאירי תהלים
הנ"ל שחלוק על רבינו יונה בביאור קרא כמעט
כסדום ודוק היטב].

ואחשוב שגם הפסוק בבראשית (כ"ו י'):
"ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו
כמעט שכב אחד העם את אשתך והבאת עלינו
אשם", פירש הרד"ק ז"ל שם: "כמעט שכב,
כלומר קרוב היה הדבר לשכב אחד מן העם את
אשתך, וכו', וכן כמעט נטיו רגלי (תהלים ע"ג ב')
קרוב הייתי לנטות רגלי", והיינו קרוב לודאי
שאין כאן ספק שהיה במציאות קורה כן,
ולהאמור יש גם לפרש קריבה בזמן כלומר
בזמן מועט היה קורה כן, וכן תרגמו בתרגומים
בראשית שם פון זעיר ודוק.

ואפשר דהיינו נמי האמור בספר ישעיה (כ"ו
כ'): "לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך
בעדך, חבי כמעט רגע עד יעבור זעם", ופירוש
"כמעט רגע" רוצה לומר זמן מועט, ושיעורו
רגע ודוק.

ודע שיש דפוסי ספר הרמב"ם ש"תקנו" לשונו
ובמקום כמעט כתבו כמעט באות ב',

כתב הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות
שבת (פכ"ט הי"א): "יש לו לאדם לקדש
על הכוס ערב שבת מבעוד יום, אף על פי שלא
נכנסה השבת, וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום
אף על פי שעדין היא שבת, שמצות זכירה
לאמרה בין בשעת כניסתו ויציאתו, בין קודם
לשעה זו כמעט".

ובספר פרי מגדים או"ח (סימן רע"א משבצות זהב
אות א') כתב: "הרמב"ם ז"ל אף על פי
שסובר תוספת שבת אינה מן התורה, על כל
פנים, אפילו הכי בהלכות שבת (פכ"ט הי"א)
שיצא ידי קידוש מבעוד יום, ולשון "כמעט"
קשה קצת עכ"ל. ועוד עיין בפרי מגדים (ר"ס
רצ"ו באשל אברהם) ודוק היטב.

ובעניותי נעלם ממני ולא ידעתי מה הקושי
שיש בלשון הזהב של רבינו הגדול
הרמב"ם ז"ל, שפירוש המילה "כמעט" שנקט
רוצה לומר זמן מה, שעה מועטת, ומנא
תימרא, מהכא מספר תהלים (פ"א י"ד): "לו עמי
שמע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם
אכניע ועל צריהם אשיב ידי", ופירש רש"י
ז"ל: "כמעט אויביהם אכניע, בשעה מועטת
הייתי מכניע אויביהם", וכן כתב הראב"ע ז"ל
שם: "כמעט, במעט זמן", ועוד כתב כן
הראב"ע שם (ק"ט פ"ז), וכן כתב הרד"ק ז"ל
שם: "כמעט אויביהם, במעט זמן", ועוד עיין
לרד"ק יחזקאל (ט"ז מ"ו), ובספר השרשים שלו
(שורש א"ן) ועוד, וכן כתב הרב המאירי ז"ל
בפירושו לתהלים שם (דף קס"א): "כמעט,
במיעוט זמן", וכן הוא במצודות דוד תהלים
שם, ועוד לו בדברי הימים ב' (י"ז ז'), וכן

עכ"ל, משמע שסובר דאפילו לרבנן דרבי יהודה מותר לקדש מעט זמן קודם חשיכה ומקרי דבר זה שכבר הגיע זמן חובת המצוה של קידוש לכולי עלמא ועל כן ממילא נכון להקדים לזמן זה, מה שאין כן בזמן הרבה קודם אף שהוא אחר פלג המנחה ומותר לסמוך על שיטת רבי יהודה, לא מצינו אפילו לרבי יהודה שיהא נכון להדר אחר זה, ולכן נכנס רבי למרחץ ושנה פרקו מקודם, ובזה אתי שפיר מה שכתב הרמב"ם תיבת "כמעט", והפרי מגדים נדחק בזה ע"ש, כנלענ"ד להסביר סברת הט"ז עכ"ל.

ועם מה שהבאנו בס"ד מפי רבותינו ז"ל שביאור תיבת "כמעט" דהיינו מעט זמן, מסייעין דברי רבינו המשנה ברורה ז"ל שכתב לחלק בין זמן מרובה לבין זמן מועט וכמו שנתבאר, ולכאורה זה לא כדברי הגאון מנחת חינוך ז"ל ש"כמעט" שכתב הרמב"ם היינו מפלג המנחה, ועיין.

ובני היקר חו"ב הרה"ג דוד אהרן שליט"א העירני מדברי הרמב"ם ז"ל עצמו הלכות חמץ ומצה (פ"ו ה"ב) שכתב: "וכן אסור לאכול ערב הפסח מקודם המנחה כמעט, כדי שיכנס לאכילת מצה בתאוה". ובסוגיא בפסחים (צ"ט ב') מבואר דהיינו סמוך למנחה, דהוא בתחילת שעה עשירית והוא חצי שעה קודם זמן מנחה קטנה, ומכאן תלמד דשיעורא דכמעט דהרמב"ם הוא חצי שעה, ולא פלג המנחה וגם לא דקות מועטות, ועוד צ"ת עד כאן דבריו, יפה העיר הי"ו.

ולענ"ד ז"א, וגם מרן ז"ל בבית יוסף או"ח סימן רע"א) ועוד שם (סימן רצ"ג) העתיק לשון הרמב"ם כמעט ולא במעט, וכן העתיק הגאון מביט ז"ל בספר קרית ספר הלכות שבת שם, ועיין בספר הרמב"ם מהדורת פרנקל בילקוט נוסחאות שם (דף תש"נ) ולא עמדו במה שכתבתי בס"ד.

ואל יהיה דבר זה קל בעיניך, כי מצאתי בספר מנחת חינוך (מצוה ל"א אות ח') שכתב: "הרמב"ם סובר דתוספת בשבת ליכא כלל, עיין הלכות שבת (פ"ה ה"ג) והלכות שביבת עשור (פ"א ה"ו), אך הטעם שלו כתב כאן דזכירה זו היא בכניסתו ויציאתו בין קודם לשעה זו כמעט, דעתו דהמצוה כך היא, ומה שכתב "כמעט", היינו מפלג המנחה ואילך, ועיין ברא"ש ברכות וטור ובית יוסף (סימן רס"ז) דיש סוברים דאינו מקדש ואינו מבדיל עד הלילה ע"ש, ויש להתבונן בדברים שכבר הראנו והבאנו שלשון "כמעט" היינו זמן מועט, והאם מפלג המנחה יקרא זמן מועט, וצ"ב.

וראיתי לרבינו החפץ חיים ז"ל בספרו משנה ברורה (סימן רע"א ס"א ביאור הלכה ד"ה מיד) האריך בענין ובביאור דברי הט"ז ז"ל ובסיום דבריו כתב: "אפשר דיש לחלק בין מעט קודם חשיכה ובין הרבה, אף שהוא גם כן אחר פלג המנחה וכו', ואף שאין לי ראייה מן הרמב"ם להט"ז, מכל מקום מצאתי און לי מלשון הרמב"ם לסבירא שכתבתי לחלק להט"ז בין מעט קודם חשיכה ובין הרבה, כי הרמב"ם סיים וכתב בהלכה הנ"ל שמצות זכירה היא בין בשעת כניסתו ובין קודם לשעה זו כמעט

בעם

כה כתב: "אמר אליהו זכור לטוב לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא לא תרתח ולא תחטא

הגאון הקדוש רבינו אלעזר אזקרי ז"ל בספרו המופלא ספר חרדים (פרק כ"א אות י"ז)

תלמיד חכם גדול מכולן. במה דברים אמורים בדברים שהם כנגד הקב"ה, דאמרה תורה אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. אבל בדברים אחרים אסור לו לכעוס, ועם דברי רבי עקיבא כאן יובנו היטב מדוע ולמה היה מתפלל דייקא שלא יבוא לידי כעס ודוק היטב.

ודע כי מה שכתב בעל חרדים ז"ל שמקור הדברים נמצא ב"פרקים שחיבר רבי עקיבא", הוא דבר חדש שכשם שיש מדרש פרקי רבי אליעזר [רביה דרבי עקיבא], כך יש גם מדרש בשם פרקי רבי עקיבא, וכבר במאמרי הנדפס בקובץ התורני היקר "מקבציאל" שנת תשמ"ז (גליון י"א דנ"ח רע"ב) בענין "פרקי רבי יוסי" כתבתי שלא נתברר לי ענינו ע"ש. [ואחר כך צולמו ונדפסו הדברים בחיבורי כרם יעקב (ס"ס י"א דק"ח ע"ב) עיין שם].

ואחר שנים האיר השי"ת ונוכחתי כי ספר "מדרש היכלות זוטרת" שנדפס זה עתה מכתב יד, הוא הנקרא אצל רבנן קמאי "פרקי רבי עקיבא", כי ראיתי שמה שרבי אלעזר אזקרי ז"ל בספר ספר חרדים (פרק ס"ז) הנ"ל הביא תפילת רבי עקיבא מספר "פרקי רבי עקיבא", מצאתי בס"ד תפילה זו במדרש "היכלות זוטרת" (דף ל'), הרי שמה שלא ידעתי אז מהו ענין פרקי רבי עקיבא עכשיו נתברר תל"ת, וכבר כתבתי זאת בחיבורי דרופתקי דאורייתא ח"ג (סימן י"א) הנדפס בשנת תשנ"ה ודוק היטב.

(ברכות כ"ט ב') ורבי עקיבא היה אומר בתפילתו בכל יום יהי רצון מלפניך שלא אכעוס היום ולא אכעיסך, כדאיתא בפרקים שחבר עכ"ל. [וכעין זה שאלהו הנביא זכור לטוב דיבר עם רב יהודה אחיה דרב סלא חסידא מצינו עוד ביומא (י"ט סע"ב) ובסנהדרין (צ"ז רע"ב) עיין שם].

עוד כתב בספר חרדים (פרק ס"ז אות ה'): "חייב אדם להתפלל על עצמו ועל בניו שינצלו מיצר הרע כל אדם חייב להתפלל שיצילהו ה' מיצר הרע, כמו שמצינו בגמרא באמוראים הקדושים שהיו מתפללין רחמנא ליצילן מיצר הרע. ובפרקי רבי עקיבא כתיבת יד נמצא כתוב, שהיה מתפלל כל יום יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שלא אכעוס היום ולא אכעיסך. אף על פי שבכלל שלא אכעיסך כל העונות ובכללן הוא עוון הכעס, מכל מקום להיותו מצוי והוא סיבת כל העונות, ולכן אמרו כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו, לכן היה מתפלל עליו בפרטות".

ומתבאר באר היטב דהתנא הקדוש רבי עקיבא ע"ה היה במיוחד ובמסוים מתפלל בכל יום על מידת הכעס כנ"ל, ומפליא הדבר שמצאתי בס"ד בספר זהר חדש במדרש הנעלם (פרשת נח דכ"א ע"א): "רבי אלעזר אומר, לא יהיה בך אל זר, שלא תהא נח לכעוס שכל הכועס, כאילו עובד עבודה זרה דאמר רבי עקיבא, כך הוא דרכו של יצר הרע, היום אומר לך עשה כך, ולמחר אומר לך עבוד עבודה זרה והולך ועובד. הוא [רבי עקיבא] היה אומר, כעס

כרובים

והנה הפסוק פותח שעשיית הכפורת היא מזהב טהור, ומסיים שעשיית הכרובים היא מזהב, אבל אין המקרא אומר שהם מזהב טהור, והטעם ברור, משום שאם הכרובים

שמות (כ"ה י"ז): "ועשית כפרת זהב טהור, אמתים וחצי ארכה, ואמה וחצי רחבה, ועשית שנים כרובים זהב, מקשה תעשה אתם, משני קצות הכפרת".

מקשה אחת זהב טהור, ומאי שנא מהכרובים ששם רק אמר זהב, ולא הזכיר טהור, וצ"ב.

ואם נאמר ד"מקשה אחת זהב טהור", לא קאי על הכפתורים והקנים, אלא קאי רק על גוף המנורה, אם כן תקשי לך הא למה לי, שהרי כבר פתח ואמר "מקשה תיעשה המנורה" וצ"ב.

על ההסבר הנ"ל שלא כתבה התורה שהכרובים יהיו זהב "טהור" אלא רק כתבה "זהב", משום שהם חלק מהכפורת, ובכפורת כבר נאמר זהב טהור, עדיין יש להבין דאם כן מדוע בכלל נאמר בכרובים "זהב", דלהאמור גם זה שיהיו זהב התורה לא היתה התורה צריכה לומר, כיון שהם מקשה אחת עם הכפורת וממילא הם זהב, ועיין. עמנואל.

נעשים מקשה עם הכפורת, אזי בודאי שהם זהב טהור כמו הכפורת עצמה, וזה פשוט. ומצאתי כן בספר משך חכמה שמות (כ"ה ט'): "הכרובים לא היה צריך לכתוב שהם של זהב טהור, כיון שהם מקשה מגוף הכפרת, והכפרת היתה זהב טהור, אם כן גם הכרובים הם זהב טהור, כמו שכתב רבינו הרמב"ם הלכות בית הבחירה (פ"ג ה"ו) גבי נרות המנורה" ע"ש.

אלא שלפי זה נתעוררתי בס"ד בדקדוק גדול, דהנה שם במעשה המנורה (פסוק ל"א ואילך) כתוב: "ועשית מנרת זהב טהור, מקשה תיעשה המנורה, ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו וגו', כפתריהם וקנתם ממנה יהיו, כולה מקשה אחת זהב טהור", הרי שעם שכפתורי המנורה וקנתם היו מקשה אחת עם גוף המנורה עצמה, חוזר ואומר כאן המקרא

כרובים

בענין דמות שני הכרובים וזכר ונקיבה

ברבתי ואפי זוטרי, וכל זה להעיד על אהבתו לישראל כאהבת האב לבנו שהיא אהבה חזקה" עכ"ל.

ורבינו בחי' ז"ל בביאורו לתורה שם האריך מאוד בענין הכרובים ובתוך דבריו כתב: "ומה שהזכיר בציווי ועשית "שנים" כרובים זהב ולא אמר "שני", בעבור כי שני לשון השויה כמו שני לוחות העדות, שני כבשים, שני השעירים, ולכך הוצרך לומר שנים כי חלוקים הם בעינים, זה זכר וזה נקיבה, וחזר ואמר מבין שני הכרובים, וכן ויעש שני כרובים זהב, לרמוז על השוויתם בזהב ובאחדות וכו', שנים כרובים זכר ונקיבה היו, להודיע כמה ישראל חביבין לפני הקב"ה כחבת זכר ונקיבה, וכן דרשו חז"ל במסכת יומא (נ"ד א') "עש"ב,

שמות (כ"ה י"ח): "ועשית שנים כרבים זהב, מקשה תעשה אותם, משני קצות הכפרת".

ופירש רש"י ז"ל: "כרובים, דמות פרצוף תינוק להם". ונכדו הרשב"ם ז"ל פירש: "כרבים, עופות כדכתיב (יחזקאל כ"ה י"ד) את כרוב ממשח הסוכך. עוף גדול בעל כנפים. וחכמים פירשו פני תינוק", ואחריו כמנהגו נמשך רבינו החזקוני ז"ל, ועיין בדברי הראב"ע ז"ל, וחידוש ראיתי בספר שפתי כהן שם שכתב: "והיה אפשר לומר שהיו הכרובים האחד בצורת אדם גדול והשני בצורת ילד קטן, כענין שראה יחזקאל פני האחד פני כרוב והשני פני אדם (יחזקאל י" י"ד), ודרשו ז"ל בסוכה (ה' ב') היינו כרוב היינו אדם, אלא אפי

ולשנים, דכיון דעיקר הטעם דשני מורה על ההשתוות הוא משום דכיון דקיימא לן מעוט רבים שנים לא היה צריך לכתוב כלל שני דממילא הוי ידענן שאותו המספר הוי שני, ולמה כתב, אלא כדי להורות על ההשתוות, ולפי זה ממילא מבואר דהוא הדין שנים מורה על זה כיון דגם הוא מיותר.

ומלבד זה איני יודע מי מלל לרבותינו דלהכרובים היה לאחד צורת זכר ולאחד צורת נקיבה, דמה שלמדו זה מסוגיא דיומא (נ"ד א') בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורין זה בזה ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקיבה [וענין מעורים סמכו באגדות על פסוק במלכים א' (ד' ל"ב) בענין הכרובים כמער איש ולויות] אין זה מוכח כלל שהיה להם צורת זכר ונקיבה, אלא שהיו מעורים זה בזה באהבה וחבה כמו זכר ונקיבה, ודמות צורתם באמת היו שניהם צורת זכר, ולפי זה נכון מאד מה דכתיב שנים להורות על ההשתוות, וזולת האגדה דיומא זאת לא מצאתי כל מקור לזו הדמות שתארו [זכר ונקיבה] וצע"ג" עד כאן דבריו.

והנה מה שהקשה מההיא דיומא דמתבאר שם דגם כשכתוב "שנים" ולא שני, זה מעיד על השווה ממש, לא קשיא מידי וכבר אסברה ניהלן היטב הגאון מלבי"ם ז"ל בויקרא הנ"ל (ט"ז ה' אות י"ז) ואביא מדבריו: "ובזה יתבאר לך דברי התלמוד יומא (ס"ב ב') ששם הביא הברייתות שדרש גבי מצורע וגבי שעירי יום הכיפורים שיהיו שניהם שוים, ומקשה אם כן גבי תמידין נמי לימא כבשים מעוט כבשים שנים מה תלמוד לומר שנים שיהיו שוים. ומשני התם מבעי ליה שנים ליום כנגד היום

והביא דבריו בספר הכתב והקבלה שם וציין לעיין בדברי התוספת יום טוב נגעים (פי"ד מ"ה) ע"ש.

גם הגאון מלבי"ם ז"ל בפירושו לתורה שמות שם (כ"ה י"ח) כתב מדעתו הרחבה: "ועשית שנים כרובים. מבואר אצלי באילת השחר (כלל ס"ז) שיש הבדל בין שנים ובין שני, ששני מורה על השווי, ושנים מורה שאינם שוים, ומזה הוכיחו חז"ל שהיו בדמות זכר ונקיבה והיו בלתי שוים", ועוד האריך בזה הרבה הגאון מלבי"ם ז"ל בביאורו לויקרא (ט"ז ה' אות י"ז), וזכה לכיון לדברי רבינו בחיי ז"ל כנ"ל, וחזר וכתב כן הגאון מלבי"ם ז"ל בפירושו לספר ויקרא (י"ד ד', וכ"ד ה'), ולספר במדבר (י' א' אות ל"ב, ול"א ח') ע"ש, וכזאת ממש כתב מדעתו הגאון הנצי"ב ז"ל בביאורו לשמות שם (כ"ה י"ח), ולדברים (י"ז ו') והוסיף וכתב שאחר כך מצא כן ברבינו בחיי ז"ל.

וראיתי לרב המפורסם בעל תורה תמימה ז"ל שמות (כ"ה אות כ"ג) שכה כתב: "ועיין ברבינו בחיי כאן שכתב דמה שכתוב ועשית שנים כרובים ולא שני כרובים, הוא משום דלשון שני מורה על ההשתוות, וכן דרשינן שני שעירים, שני כבשים, שתי צפרים, ואם היה כתוב כאן שני כרובים היה במשמע שיהיו שוים במראה ובקומה, ובאמת קיימא לן שהיה כרוב אחד צורת זכר ואחד צורת נקיבה, עכ"ל. וכן כתבו בספר מנחה בלולה, ובספר העמק דבר למרן דודי הנצי"ב ז"ל ע"ש.

והדברים מופלאים מאד, שהרי בסוגיא דיומא (ס"ב ב') באותו מקום שאמרו ד"שני" מורה על ההשתוות, שם גופא אמרו דגם "שנים" מורה על ההשתוות כמו שני, וכמו שרצו לדרוש שם על כבשי תמיד דכתיב שנים ליום, ובאמת כך מורה הסברא דכלל אחד לשני

באלין בחביבותא". [ונכפלו הדברים גם בספר זהר חדש (פרשת תרומה דמ"ג ע"א) עיין שם].

ובס"ד עוד מצאתי שם בספר הזהר ח"ג (דנ"ט ע"א): "תרין כרובין דכר ונוקבא, מישרים ודאי, ועל דא ועמים במישרים, וכתוב וישמע את הקול מדבר אליו, מבין שני הכרובים וידבר אליו, רבי יצחק, אמר מכאן אוליפנא, דבכל אתר דלא אשתכח דכר ונוקבא, לאו כדאי למחמי אפי שכינתא, הדא הוא דכתיב ישבו ישרים את פניך, ותנינן כתיב צדיק וישר הוא, דכר ונוקבא, אוף הכא כרובים דכר ונוקבא, ועלייהו כתיב אתה כוננת מישרים, ועמים במישרים, ובגין כך ופניהם איש אל אחיו", הרי לנו מפורש בכמה מקומות בספר הזהר הקדוש דהכרובים היו אחד בצורת זכר ואחד בצורת נקיבה, ועיין במפרשי הזהר ח"ג באור החמה, ומקדש מלך, והרמ"ז מה שכתבו לבאר ודוק. [וק"ק שבהגהות ניצוצי זהר שם ושם לא ציין המקבילות].

ובתב רבינו הגר"א ז"ל בביאורו לספר תיקוני זהר (תקון ל"ח): "מבין כו', כמו שכתוב שם בפסוק מבין שני הכרובים: דאינון ד"ו פרצופים - נ"ה, והם דוגמת זכר ונקיבה", ועוד עיין היטב בספר הזהר ח"א (ד"ח ע"א) ודוק היטב.

ובן ראיתי בספר ברית מנוחה (הדרך החמישית דקכ"ג סע"ב מהדורת תשנ"ט) שכתב: "ועל כן אמרו חכמינו ז"ל שהכרובים היו כדמיון זכר ונקיבה מפני המשפיע והמקבל", וכבר ידעת מה שהביא הגאון חיד"א ז"ל בספרו שם הגדולים חלק ספרים (מערכת ב' אות ק"ג) משם הרב עיר וקדיש מהר"ר יעקב צמח ז"ל בספרו לחם מן השמים דמחבר ברית מנוחה היה קודם לתנא רבי שמעון בר יוחאי ע"ש, וחזר וכתב כן בשם הגדולים שם (קונטרס אחרון מערכת ק' וזולת

כיצד תמיד של שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית וכו'). מוספים של שבת ודאי צריכי שיהיו שניהם שוים וכו' רק קושיית התלמוד אם כן גבי תמידין נמי. הוא משום דבתמיד הא כתיב שנים בצורת הנפרד, ורצונו לומר אחר שהוכחת מיעוט כבשים שנים ומה תלמוד לומר שני, הלא הוכחה זאת שייכה גם בתמיד, תשאל גם כן מיעוט כבשים שנים ומה תלמוד לומר שנים. ותראה להשיב שיהיו שוים, ושם אי אפשר לומר כן דהא שם כתוב שנים. שמורה שהם בלתי שוים, ומשיב דגבי תמיד צריך שנים לדרשא אחריתי שנים ליום כנגד היום, ועל זה אמר מוספים של שבת ודאי צריכי שיהיו שוים כי שם כתיב שני כבשים בצורת הסמיכות" עיין שם כל דבריו באריכות, והוא מוכרח כי היעלה על הדעת שרבינו בחיי והגאון הנצי"ב ודיעמייהו שידיהן ממשמשות בסוגיא זו עצמה וחילקו בין כשכתוב "שני" שהוא מראה על השוואה גמורה, מה שאין כן כשכתוב "שניים" שאינו בהשוואה גמורה ולא ראו דברי הסוגיא עצמה והוא פלא, ולהנ"ל א"ש.

גם מה שכתב הרב תורה תמימה: "וזולת האגדה דיומא זאת, לא מצאתי כל מקור לזו הדמות שתארו [זכר ונקיבה] וצע"ג", במחכ"ת אין כאן לא עיון גדול ולא אף קטן, וכבר רבים רבים מרבתינו הקדמונים ע"ה כתבו כן כדלקמיה בס"ד, ובאמת נעלם מהרב תורה תמימה דברות רז"ל, ובס"ד אני עני מצאתי בספר הזהר הקדוש ח"ב (דף עז"ר ע"ב): "אתעביד מניה כפורתא עלאה וכו', אתפרס כפורת דא לסטר דרום ומערב, ואפיק תרין כרובין כחדא דכר ונוקבא, דאשתכחון דא לקבל דא" וכו', ושם (ד"ע"ח ע"א): "תרין כרובים חד דכר וחד נוקבא, למהוי דביקין אלין

הספורנו ז"ל שמות (כ"ה כ'): "וכבר אמרו שהכרובים זכר ונקיבה היו", ובספר שפתי כהן שמות שם (פסוק י"ח): "והיו שני הכרובים זהב כי הכל מקבל מחסד ודין, והיו מקשה להורות על האחדות, והיו זכר ונקיבה להורות על המשפיע ומושפע", ומהר"ם פאפירש ז"ל בספר תורה אור (פרשת תרומה) כתב: "ועל דעת רבותינו הכרובים הם צורת אדם וכו' פירוש כי מט"ט וסנד"ל וכו' והם זכר ונקיבה, וכן כתב בספר מדרש תלפיות (ענף ארון דמ"ב ע"ג וע"ד) ועוד לו שם (ערך כרובים ד"ע סע"ד) ועוד ועוד, וכל זה אישתמיט מיניה דהרב תורת תמימה ז"ל.

ועזרני השי"ת ועתה מצאתי בספר תוספות השלם על התורה ויקרא (ט' ד' ד"ג ע"א): "הכרובים שבמקדש היו כעין זכר ונקיבה", ובודאי רבותינו בעלי התוספות ז"ל לא ראו לספר הזהר כנודע, ועם כל זה כתבו שדמות הכרובים כעין זכר ונקיבה היו, וממה נפשך או שכך הבינו בפשיטות דברי התלמוד ביומא הנ"ל, וכדכתבו רבינו בחיי והנצי"ב ודעימיהו כנ"ל.

או שלבעלי התוספות היה מקור אחר בדברות חז"ל במדרשים שהיו לפנייהם שהכרובים דמות זכר ונקיבה היו, ולפנינו אינו נמצא מדרש זה ונאבד ולידינו לא בא, כמו עוד הרבה מדרשי רז"ל שהיו לפני רבותינו הראשונים כמלאכים ע"ה, ואבדו מאתנו בצוק העיתים ואורך הגלות ולפי שעה לא באו לידינו, וכמו שכתב בארוכה הגאון רבי יעקב שור ז"ל בספרו משנת יעקב (חלק בעי ח"י דף פ"ח), וכן כתב הגאון רבי יוסף זכריה שטערן ז"ל בשו"ת זכר יהוסף (סימן ע"ח אות כ"ד), ועיין לגאון רבי אברהם בן רבינו הגדול הגר"א בספרו רב פעלים ואכמ"ל. [וכן כתב בהגהות מהר"צ

אות א'), ועוד עיין שם (מערכת ז' סוף אות ח') ועיין בחיבורי שם בצלאל (סימן י"א דף ##) ודוק.

ועוד ראיתי אחד מן קמאי תלמיד תלמיד הרמב"ן ז"ל, הוא רבינו יצחק דמן עכו בספרו מאירת עינים (פרשת תרומה דקנ"ט סע"ב) כתב בענין הכרובים: "דמות זכר ונקיבה וכו' ודע כי הכרובים זי"ן נו"ן [נ"ל זכר ונקיבה]" וכו' עיין שם, ורבינו יצחק אברבנאל ז"ל שמות (כ"ה י') כתב: "לפי שהיות על הארון שני כרובים בצורת ילדים קטנים זכר ונקיבה וכו', והיו הכרובים שנים, אחד בצורת זכר ואחד בצורת נקיבה", וחזר וכתב כן בפירושו לספר מלכים א' (פרק ח'): "ולא אחדל מלומר בזה עוד רמז אחר כפי הנגלה, והוא שהיו הכרובים ההם על הארון כדמות שני ילדים קטנים, והיה כפי מה שאמרו חז"ל אחד בצורת זכר ואחד בצורת נקיבה, להעיר שכל איש ואשה אשר מבני ישראל המה מילדותם יתמידו ויכלו ימיהם על תורת אלקים ויהגו בה יומם ולילה, אם בקריאתה ואם בקיום מצותיה ושבוה יזכה נער את ארחו, ובזכות התורה אשר ילמדו מנעורותם יהיו פורשי כנפים למעלה וידבקו בעליונים", ושם (פרק י"ב) כתב: "אולי היו שני העגלים [שעשה ירבעם] זכר ונקיבה כמו שאמרו חז"ל בכרובים" עיין שם.

והקדוש רבי שלמה מולכו זצוק"ל הי"ד ספר המפואר (דף ח' דפוס אמשטרדם) כבר ידעת שאמרו רז"ל שהכרובים שהיו בכפורת הארון שהאחד היתה לו צורת זכר והאחד היתה לו צורת נקיבה. וכו' ועתה צוה שיעשו צורת זכר ונקיבה בכפורת ארון הקדש אשר בו לוחות הברית, כי בכל מקום אסור לעשות צורה כל שכן במקום קדש הקדשים, וכו' לכן צוה לעשות צורת זכר ונקיבה ואמר בכרובים "ופניהם איש אל אחיו וכו' ע"ש, וכתב הרב

תיבות "ועשית שנים כרבים", עולים בגימטריא "מלמד כי היו דמויות שלהם כמו זכר ונקיבה" חושבא דדין כחושבנא דדין. [ובאופן אחר קצת תיבות "שנים כרובים" ע"ה, בגימטריא "כדמות דזכר ונקיבה" ודוק].

חיות ז"ל חולין (פ"ד א') ע"ש, אלא שדבריו צ"ע כי הדברים נמצאים במדרשים שלפנינו (ס"פ פינחס) עיין שם במדרש רבה ותנחומא].

ואחתום בפרפרת כל שהוא שראיתי בס"ד כי

ברת

קשה דהאיך אפשר היה למיטעי כן, דאם כן יקשה כריתות ומיתה בידי שמים שבתורה היאך משכחת לה, שהרי כרת הוא במת לחמישים שנה, ומיתה בידי שמים מת לשנים כדאמרינן במועד קטן (כ"ה א') הרי בין כך היו כמה ימי כיפור שכיפרו עליו, אלא על כרחין דעל עונש דגוף אין יום הכיפורים מכפר, אכן באמת הא לא קשיא דהא כבר אמרינן לעיל (ו' א') דבמבעט אין יום הכיפורים מכפר, ואם כן משכחת במבעט וכו'.

אכן הא קשה לי לריש לקיש דסבירא ליה דיום הכיפורים מכפר במבעט, היאך משכחת כרת ומיתה בידי שמים, דבזה לא שייך מה דמתרץ כאן הא דאתרו ביה הא דלא אתרו ביה, דהא כרת ומיתה בידי שמים אינם צריכים התראה.

ואין לומר דהא גם לרבי מקשה בכיתות (לעיל שם) כרת דיומא היאך משכחת ומתרץ ע"ש, וכבר פירש רש"י בשבועות (י"ג סע"א) דאשאר כרת לא קשיא דיש לומר דמת בתוך שנתו ואם כן הכי אמרינן לריש לקיש, דזה אינו דאכתי יקשה מה חילוק בין כרת למיתה בידי שמים, כיון דבשניהם על כרחין המיתה בתוך שנתו היא, דאם לא כן אתי יום הכיפורים ומכפר.

ואין לומר דלריש לקיש משכחת דלא שב, ואם כן לא מכפר יום הכיפורים דאכתי יקשה

כריתות (כ"ו א'): "אמר רב תחליפא אבוב דרב הונא משמיה דרבא, חייבי מלקיות שעבר עליהן יום הכיפורים חייב, פשיטא, מאי שנא מחייבי חטאות ואשמות ודאין, [שאין יום הכיפורים מכפר עליהם]. סלקא דעתך אמינא התם ממונא הוא, אבל הכא דגופא הוא אימא, לא קא משמע לן. והא אנן תנן הודע ולא הודע עשה ולא תעשה [יום הכיפורים מכפר]. לא קשיא הא דאתרו ביה הא דלא אתרו ביה".

ופירש בפירוש המיוחס לרבינו גרשום ז"ל: "סלקא דעתך אמינא, התם חייבי חטאות ואשמות ממונא דהקדש הוא לא מכפר, אבל הכא חייבי מלקיות דגופא הוא ולא ממון, אימא לא ליחייב אחר יום הכיפורים, קא משמע לן דחייב: והאנן תנן הזדונות והשגגות הודע ולא הודע עשה ולא תעשה יום הכיפורים מכפר, ואף על גב דלא תעשה חייב מלקות הוא ויום הכיפורים מכפר: לא קשיא הא דאתרו ביה, הוי בר מלקות ולא מכפר עליה יום הכיפורים, הא דלא אתרו ביה לא הוי בר מלקות ומכפר עליה יום הכיפורים".

ורש"י ז"ל כריתות שם פירש: "ממונא, דמיחייב לגבוה וכיון דאפשר לשלם לא פטר ליה יום הכיפורים, דבתשלומי ממון לא שייכא כפרה: אתרו ביה, דאיכא מלקות לא פטר ליה יום הכיפורים".

ובספר ערוך לנר כריתות שם כתב: "קצת

יצחק בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה והוא מתחייב עליה מיתת שמים, מת שורו, אבדה, תרנגולו, נשברה צלוחיתו, נכשל באצבעו, מקצת נפש ככל הנפש". ועוד עיין בילקוט שמעוני קהלת (רמז תתקצ"ז) ודוק.

והראיני בני היקר רבי שלום נר"ו בתוספות רבינו פרץ ז"ל פסחים (ל"ב ב'): "לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא חייב בהן מיתה וכו', ואם תאמר היכי סליק אדעתא דמקשה דמיתה בידי שמים חמורה [מכרת], הא כולי עלמא ידעי דכרת חמור. ויש לומר דמכל מקום איכא צד חומרא במיתה דליכא בכרת, כדקאמר בירושלמי דמחוייב מיתה הולך לתמיון מממונו, מה שאין כן בכרת, כן פירש הר"ר שמואל מאירירא". ודוק.

ודע כי וקרוב לודאי אצלי שצריך לומר רבי שמואל מאיוורא, וכמו שנזכר בתוספות רבינו פרץ שם בסמוך, וכבר נודע דרבינו יונה גירונדי ז"ל למד בבית המדרש דבעלי התוספות דאיוורא, ומהם קיבל, עיין בספר אוצר הגדולים ח"א (דקל"ה ע"ב) ושם ח"ד (דקס"ב ע"ב), ושם ח"ז (דמ"ו ע"ב), ובספר סנהדרי גדולה ח"ו ובמבוא לתוספות שאנץ סנהדרין (דף ל"ו), ובקובץ סיני (גליון ק"ז דף קל"ו) וש"נ, ודוק היטב.

הרי שעם דאכן כרת חמור ממיתה בידי שמים, מכל יש חומרא במיתה בידי שמים מכרת דעלה המות בחלונו ויאבד ממנו וידבק המות בו עד כלותו אותו, ובזה חמיר מכרת, ובזה עלו יפה דברי הריב"א ז"ל וא"ש בס"ד ודוק.

לריש לקיש אליבא דרבי דסבירא ליה (בכריתות ז' א') דיום הכיפורים מכפר בלא שב וכן במבעט ע"ש, אם כן מה חילוק בין כרת למיתה בידי שמים, ובשלמא לשיטת רש"י שהביאו התוספות יבמות (ב' א') דבכרת גם זרעו נכרת, שפיר יש לומר דלענין זה חילק הכתוב בין כרת למיתה בידי שמים, אבל לשיטת ריב"א בתוספות שם דכל החילוק בין כרת למיתה בידי שמים הוא לענין מספר השנים, קשה לריש לקיש אליבא דרבי היאך משכחת חילוק בין כרת למיתה בידי שמים, דהא בין בזה בין בזה אם לא מת תוך שנתו כיפר יום הכיפורים, ולכאורה מזה ראייה לשיטת רש"י נגד שיטת הריב"א עד כאן מספר ערוך לנר.

ובס"ד לענ"ד יש ליישב לפי דברות רבינו יונה ז"ל בספר שערי תשובה (שער שלישי אות ק"ז) שכתב: "המדרגה השישית מיתה בידי שמים. ההפרש אשר בין מיתה וכרת, כי חיוב המיתה, עליו ולא על זרעו. ובעונש הכרת, הוא וזרעו נכרת. אולם אמרו רבותינו ז"ל כי על ענין אחד ועל צד אחד נשא חומר המיתה בידי שמים מן הכרת, כי מי שהוא חייב מיתה בידי שמים עולה מות בחלונותיו, ובעלי חיים מקנה קנינו מתים, פרתו רועה באפר והיא מתה, תרנגולתו רועה באשפה והיא מתה, וידבק המות בו עד כלותו אותו", וכן הוא בדברי מרן ז"ל בכסף משנה הלכות ביאת מקדש (פ"ד ה"ד) ע"ש.

ומקור הדברים במדרש הובא בילקוט שמעוני הושע (פרק י"ד רמז תקל"ג): "אמר רבי

בשר

ח"ב (לשון חכמים מערכת כ' אות רצ"ט די"ג סע"א): "כשר, בלשון חכמים אצל גיטין הוי אפילו

כתב הגאון רבי יעקב ישראל אלגאזי ז"ל בספרו קהלת יעקב חלק מענה לשון

מדקאמר רבי אלעזר מכשיר בכולן חוץ מגיטי נשים, משמע דפוסל בגיטי נשים, וכן רבי יהודה האומר פוסל בכולן משמע אפילו בדיעבד.

ול' נראה מדקאמר מכשיר בכולן חוץ מגיטי נשים, משמע דפוסל בגיטי נשים מה שמכשיר בכולן והיינו לכתחילה, וכן רבי יהודה שכולל שטרות וגיטין יחד ואמר פוסל בכולן, על כרחך בשטרות לא פסל בדיעבד אם כותב הטופס, ומכל מקום טוב להחמיר ולגרשה בגט אחר, ודוק היטב.

ובענין זה אם משמעות לשון "כשר" הוא לכתחילה או רק בדיעבד - עיין לו גם בספרו שדי חמד (מערכת כ' כלל מ"ט), ובפאת השדי שם (כלל ד') עש"ב, ועיין בזה לגאון מהרש"ם ז"ל בספרו עין הרוצים (ערך לשון חכמים אות ע"ט דקל"ה ע"ב) שהביא סתירות בזה עש"ב. **ובס"ד** אני מצאתי בספר ראבי"ה (מסכת שבת סימן רע"ט דף שג"ג): "איתתא כשרה לממיהל, וכו', ומלשון כשירה אין להוכיח בדדיעבד קאמר רבי יוחנן, דדילמא אידי דתנא פסולה תני נמי כשירה" ודוק היטב.

והמגיה בהגהותיו לספר ראבי"ה (שם אות י"א) כתב: "בתלמוד לא נמצא לשון זה, וכוונת רבינו למה שהביא לעיל אשה כשירה למימהל, ולשון זה משמעו לכתחילה, לדוגמא עיין שבת (קל"ז רע"א) הכל כשרים לקדש, וכן חולין (י"ט א' ו' א') כל העורף כשר למליקה, כל הצוואר כשר למליקה, ובריי"ף לפנינו ומהלא שפיר דמי, ולשון זה משמע דיעבד" עכ"ל.

ומה שכתב המגיה שלשון "שפיר דמי" משמע דיעבד - אינו מוכרח, כי כבר כתב כן הגאון מהרש"ל ז"ל בים של שלמה חולין (פרק כל הבשר סימן ס"א): "שפיר דמי משמע שהוא

לכתחילה כן כתב הרא"ש גיטין דק"ד ע"ב" עכ"ל.

וראיתי לרבינו הגאון חח"ם ז"ל בעל שדי חמד, בספרו שו"ת אור לי בהשמטות הספר (דקמ"ג ע"ד) שאחר שהביא דברי הרב קהלת יעקב הנ"ל כתב: "ועם כי אני עני לא מצאתי דברי הרא"ש, כי התלמוד שלפני הוא פוסט חדש ואין הדפים שבפסקי הרא"ש מכוונים עם הדפוס הישן, מכל מקום אסדהותיה דרב סמיכנא" עכ"ל.

וחושבני שכוונת הרב קהלת יעקב לדברי רבינו הרא"ש ז"ל בפסקין גיטין (פ"ג ס"ב) אהא דתנן התם כ"ו א': "הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש והאשה ומקום הזמן, שטרי הלואה צריך שיניח מקום הלוח ומקום המלוה ומקום המעות ומקום הזמן, שטרי מקח וממכר צריך שיניח מקום הלוקח ומקום המוכר ומקום השדה ומקום המעות ומקום הזמן, מפני התקנה, ורבי יהודה פוסל בכולן ורבי אלעזר מכשיר בכולן חוץ מגיטי נשים שנאמר וכתב לה לשמה".

ובתב עלה הרא"ש ז"ל: "הלכה כרבי אלעזר קרי רב עליה דרבי אלעזר טובינא דחכימי, ושטרות אפילו תורף מצי למכתב, ובגיטין אפילו טופס לא. יש מפרשין דדוקא לכתחילה גזר רבי אלעזר טופס אטו תורף, אבל בדיעבד אף לכתחילה תינשא, כדאמרין לעיל (כ"א ב') גבי מחובר תלשו חתמו ונתנו לה כשר, והרמב"ם ז"ל כתב ובדיעבד נמי פסול, ולא דמי למחובר, דלא שכיח כולי האי כתיבת הגט במחובר, הלכך לא החמירו בו לפוסלו בדיעבד, אבל כתיבת טופס שלא לשמה גזירה מצויה היא, דאם יתירו לסופרים לכתוב טופס שלא לשמה - בטרידיהו מנשי וכתבו אף תורף, הלכך פסלוהו אף בדיעבד, וכן כתב הר"ם הלוי ז"ל

תם וכו', כלומר דהחליצה כשרה בדיעבד, ולא כרבינו תם שכתב שצריך שיהיה עור בהמה טהורה דוקא, ומדהוסיף לומר דוקא משמע דאפילו בדיעבד פסול וכו', ובית יוסף הבין מדברי רבינו הטור דאפילו לכתחילה לא צריך בהמה טהורה ותמה עליו למה לא חשש לדברי רבינו תם לכתחילה ע"ש, ולא נהירא אלא כדפירשתי הוא העיקר".

ולבאורה רבותינו ז"ל הנ"ל, נחלקו בהא מילתא אם לשון "שפיר דמי" לכתחילה הוא, דמרן ז"ל הבין דלשון זה אף לכתחילה משמע ואם כתב הטור "ומאיזה עור שיהיה הסנדל שפיר דמי", שמע מינה שדעתו דכשר אף לכתחילה, ואילו רבינו הב"ח ז"ל הסביר דאף הטור רק בדיעבד התיר וכנ"ל. ובבירור הענין הארכתי בס"ד בחיבורי עדות ביעקב ח"ב (סימן כ"ט) עיין שם וצרף לכאן.

תיקון טוב והגון לעשות כן אף לכתחילה", והובא בספר היקר יד מלאכי ח"א (כלל תרכ"ו) עיין שם.

ונראה לי בס"ד שנחלקו בה גדולי רבותינו נ"ע, דהנה עיין לרבינו יעקב ז"ל בטור אה"ע (סימן קס"ט דצ"ו ע"ב) שכתב: "ומאיזה עור שיהיה הסנדל [דחליצה] שפיר דמי, ולא כדברי רבינו תם ז"ל שכתב שצריך שיהיה העור בהמה טהורה דוקא", ומרן ז"ל בבית יוסף הביא הרבה קדמונים שכתבו כרבינו תם, וסיים: "וכיון דכל הני רבוותא חששו לדברי רבינו תם, לא ידעתי מדוע דחה רבינו הטור דבריו בשתי ידיים, והיה לו לחוש להא לכתחילה" עכ"ל.

ורבינו הב"ח ז"ל שם כתב: "ומאיזה עור שיהיה הסנדל שפיר דמי ולא כרבינו

בתובה

חיובי הבעל לאשתו

בה רבנן אלא חד פדיון: מפני תיקון העולם, שלא ירגילו להעלות על דמיהן: כנגד כתובתה, אבל יותר מכתובתה לא, דלא יהא טפל חמור מן העיקר תנאי כתובתה יתר על הכתובה: תרי קולי לא יותר על דמיה שהיא ראויה לימכר בשוק ולא יותר על כתובתה".

וראיתי לרבה של קושטא הגאון הגדול רבי אליעזר די טולדו ז"ל במערכות שבסוף ספרו היקר שו"ת רבי אליעזר ח"ב (מערכת ק' אות ל"א דל"א ע"א) שכתב: "אשה שמתה ונקברה ובאו ליסטים והוציאה מהקבר, אם מחוייב הבעל בקבורתה עוד, עיין בשו"ת תשב"ץ ח"ב (סימן קי"א) דפשיטא ליה דחיוב רמייא עליה אפילו כמה פעמים ע"ש.

בתובות (נ"ב א'): "תנו רבנן נשבית והיו מבקשין ממנו עד עשרה בדמיה, פעם ראשונה פודה, מכאן ואילך רצה פודה רצה אינו פודה. רבן שמעון בן גמליאל אומר אין פודין את השבויין יותר על כדי דמיהם מפני תקון העולם, הא בכדי דמיהן פודין אף על גב דפרקונה יותר על כתובתה, ורמינהי נשבית והיו מבקשין ממנו עד עשרה בכתובתה פעם ראשונה פודה, מכאן ואילך רצה פודה רצה אינו פודה, רבן שמעון בן גמליאל אומר אם היה פרקונה כנגד כתובתה פודה אם לאו אינו פודה, רבן שמעון בן גמליאל תרי קולי אית ליה".

ופירש רש"י ז"ל: "רצה אינו פודה, דלא תקינו

אין הנדון דומה לראיה, שאם יכול לומר כן אל האשה עצמה, אינו יכול לומר כן לחוב לקרוביה, ועוד אפילו פורע כתובתה לקרוביה חייב לקברה, שהרי בירושלמי אמרו שהאשה שאין לה כתובה הבעל חייב בקבורתה.

ועוד אפילו בנשבית אינו אומר כן אלא מפני שיכול לגרשה וכיון שגירשה הרי אינה אשתו ואינו חייב עוד בפרקונה, אבל זאת אשתו מתה ואי אפשר לגרשה עוד, ולעולם היא קרויה אשתו עד שיחיו המתים, הילכך לעולם חייב להטפל בתכריכיה ואפילו מאה פעמים, וכבר כתוב בספר טור אבן העזר (סימן פ"ט) שאפילו המצבה שמציבין על הקבר במקום שנהגו הוא בכלל קבורתה, וקל וחומר הם הדברים בכאן.

ואפילו בנשבית נמי אין הכל מסכימין לרי"ף ז"ל ולרמב"ם ז"ל שיכול לגרשה ולומר הרי זו כתובתה ותפדה את עצמה, אלא אם כן היה פרקונה יותר מכתובתה, דפלוגתא דרבי ורבין שמעון בן גמליאל היא (בכתובות שם) והרי"ף ז"ל פסק כרבי, ואחרים פסקו כרבין שמעון בן גמליאל, ומכל מקום בענין קבורתה לעולם הוא קבורה ואפילו אלף פעמים, עד כאן לשון הרשב"ץ ז"ל. והובא בפתחי תשובה אה"ע (סימן פ"ט אות א') עיין שם, ובספר גליוני הש"ס כתובות (נ"ב א') עיין שם היטב.

והרי מבואר דלא אישתמיט מיניה דהרשב"ץ ז"ל מאומה, וכבר הרב השואל הזכיר להיא דכתובות הנ"ל שהביא במשנת רבי אליעזר, שאם נשבית פעם שניה ורצה לגרשה הרי זה מגרש ויתן כתובה והיא תפדה עצמה, והרשב"ץ דחאה כנ"ל, וכן הזכיר גם למחלוקת רבותינו הראשונים ז"ל בנשבית אם יכול לגרשה ולומר הרי זו כתובתה ותפדה את

ועיין כתובות (פרק אף על פי) דתני בברייתא נשבית פעם ראשונה פודה, נשבית פעם שניה רצה פודה רצה אינו פודה, שחלקו רבוותא על זה, ועיין לרב נימוקי יוסף כתובות שם, וכל זה אישתמיט מיניה דהרשב"ץ ז"ל עכ"ל.

ועם שאיני כדאי כלל, בעניותי תמה אני על עצמי, כי רואה אני שדברי רבינו הרשב"ץ ז"ל נכונים בלא שום נפתל ועיקש, ומוכרח וצריך אני להביא כל דברי הרשב"ץ ז"ל בתשובתו שם, שהרב השואל כה כתב בשאלתו: "מי שקבר אשתו כדן וכהלכה, ואחר כך חטוטי שכבי הוציאוה מקברה והפשיטוה, אם נתחייב האיש להטפל בתכריכיה פעם שניה אם לא. ונראה לך שאינו חייב לקברה אלא פעם אחת, ולמדת דבר זה מנשבית שחייב לפדותה, שאם נשבית פעם שניה ורצה לגרשה הרי זה מגרש ויתן כתובה, והיא תפדה עצמה, ואמרת דהוא הדין והוא הטעם לקברה פעם ראשונה, שאין קבורה פעם שניה.

והשיב לו רבינו הרשב"ץ ז"ל: "אינו נראה כן, שזאת אינה מוטלת על קרוביה יותר משאר בני אדם כיון שאינן יורשין אותה, והכי אמרינן ביבמות (פ"ט ב') דאמרינן התם דקרוביה אמרי איהו ירית ואנן קברינן לה גבי יתומה שנשאת לכהן, ומהאי טעמא מטמא לה בעלה אף על פי שאינה אשתו משום דהויא מת מצוה, ואם כן מי יקבור אותה אם אין הבעל ולא הקרובים קוברים אותה, לא עלתה על דעת שיהא מוטל על הציבור לקברה, וכיון שהבעל הוא חייב בקבורתה פעם ראשונה אם כן לעולם הוא קבורה ואפילו אלף פעמים.

והראיה שהבאת מנשבית אינה ראיה אלא אם כן אמר הבעל אינו יורשה כלל הרי זו כתובתה ויירשוה קרוביה ויקברוה, ואפילו הכי

הארצות האלה עד ספרד" ודוק היטב.

ותראה עוד שם ח"ב (סימן י"ט ד"ה ע"ג) שכתב הרשב"ץ: "ואל יקשה בעיניך היותי חולק על הרב [הריב"ש] ז"ל ותחשבני יוצא משיטת המוסר, בהיותי משיב את הארי לאחר מותו, שאין לו לדיין אלא מה שענינו רואות, ואין לנו להיות נושאים פנים בתורה, ובמילתא דתליא בסברה יתגלו לאחרונים דברים לא שערם הראשונים".

ומעלת רבינו הריב"ש ז"ל רמה גם רמה, ועיין בשו"ת תשב"ץ עצמו שם ח"א (סימן ס), ומרן ז"ל בשו"ת בית יוסף (דיני כתובות סימן ב' ד"ה אחר דפ"ו ע"א) כה כתב לחכם אחד: "איך ימלאנו לבו לחלוק על הריב"ש, ולומר לא כי אלא הרמב"ם סובר כהוראת הגאונים וכו', ואפילו אם היה מוצא סתירה לביאור הריב"ש, היה לו לחשוך שכלו ולא לחלוק עליו, כי תלמידי הריב"ש אנחנו ומימינו אנחנו שותים, ומי כמוהו מורה רב וגדול בישראל, והלואי נוכל להבין דבריו ולירד לעומקן, קל וחומר לחלוק עליהם כל שכן בהיות לו לריב"ש טענות חזקות כראי מוצק וכו', ואיך יעלה על הדעת ולב שום אדם בזמן הזה לחלוק עליו אפילו להלכה כל שכן לעשות מעשה נגד דבריו", ומרן ז"ל בשו"ת אבקת רוכל (סימן ע"ג) כתב: "כבר אמרתי אליכם פה אל פה וגם במכתב לאמר כי מורי הרב הגדול מהר"י בי רב זלה"ה היה רואה תשובות הריב"ש וסומך עליהם, יותר מפוסקים אחרים שבזמנו, ותופס סברתו יותר מפוסקים אחרים", הובא בספר שם הגדולים חלק גדולים (מערכת י' אות שע"ט), ועיין בספר מנחת עני ח"א (ערך עד אחד דס"ד ע"א), והארכתי במקומו בס"ד, ועם כל זה הרשב"ץ חולק עליו כמה וכמה פעמים ומינה תלמד נמי לרבינו הנימוקי יוסף ודוק.

עצמה, סוף דבר דברי רבינו הרשב"ץ ז"ל ברורים ומשנתו נקיה כמנהגו הטוב זיע"א.

ומה שהגאון משנת רבי אליעזר הביא דברי הרב נימוקי יוסף וכתב דאישתמיטו מיניה דהרשב"ץ, נעלם ממני ולא ידעתי מה טענה היא זו, והרשב"ץ הוא כמעט בן גילו של הרב נימוקי יוסף, כנודע, וכן כתב החיד"א בספר שם הגדולים חלק גדולים (מערכת י' אות קכ"ח): "כתב בספר קורא הדורות שהרב הנמוקי יוסף היה בזמן הריב"ש", והרשב"ץ עצמו גם הוא היה בזמן הריב"ש, ובתשובותיו אין הרשב"ץ מזכיר בשום מקום לרב נימוקי יוסף.

וחושבני שגם אם היה מפורש בנימוקי יוסף הפך דברי הרשב"ץ ז"ל, לא היה נמנע מלחוק עליו כי רב גבוריה ונפיש חיליה לחלוק עליו, צא וראה דברי הרשב"ץ ז"ל עצמו בשו"ת תשב"ץ ח"ב (ס"ס ח'): "ואף על פי שיש בתשובות גדולי האחרונים ז"ל שאין כופין - אנן לאו קטלי קני באגמא אנן, ומילתא דתליא בסברא אין לדיין אלא מה שענינו רואות", ושם בשו"ת תשב"ץ ח"ג (סימן קפ"ט) כתב: "וחושב אני שאתה יודע דלאו קטיל קני באגמא אנא, ואם אני בענותנות יתירה מחזיק עצמי בפני כל יודעי דת ודין כאחד מהתלמידים, ונקלותי עוד מזאת - ידוע תדע כי זנב לאריות הייתי בימי חרפי, וזיקוקי דנור הוו נפקי מפומי לפומייהו, ודברי היו נחשבים בעיניהם, וחוששין להם, וגם היום עדיין לחלוחית קיימת, ותלמידי חכמים כל זמן שמזקינים חכמה מתוספת בהם, ואיני בהוראתי מגשש כעורים בקיר, שאיני אומר אסור או מותר אלא אחר החקירה ומעולם לא אמרתי דבר הוראה וחזר דיבורי, ויעידו עלי כל חכמי